Journal Website

Article history:
Received 25 July 2026
Revised 11 November 2026
Accepted 25 November 2026
Published online 26 November 2026

Dynamic Management and Business Analysis

Volume5 , Issue5 , pp 1-27

E-ISSN: 3041-8933

Designing a Model for Implementing Economic Policy Based on Islamic Values (Case Study: Kerman Motor Company)

Afshin Zand[1], Sanjer Salajqeh[2*], Yaser Salari[3], Zahra Anjem Shoa[4], Mohammad Jalal Kamali[5]

[1] Department of Public Administration, Ke.C., Islamic Azad University, Kerman, Iran
[2] Department of Public Administration, Ke.C., Islamic Azad University, Kerman, Iran
[3] Department of Theology and Islamic Studies, Ke.C., Islamic Azad University, Kerman, Iran
[4] Department of Public Administration, Ke.C., Islamic Azad University, Kerman, Iran
[5] Department of Public Administration, Ke.C., Islamic Azad University, Kerman, Iran

*** Corresponding author email address**: sanjar@iau.ac.ir

Article type:
Original Research

How to cite this article:
Zand, A., Salajqeh, S., Salari, Y., Anjem Shoa, Z., & Kamali, M. (2026). Designing a Model for Implementing Economic Policy Based on Islamic Values (Case Study: Kerman Motor Company). *Dynamic Management and Business Analysis*, 5(5), 1-27.
https://doi.org/10.61838/dmbaj.4.4.1

© 2026 the author(s). Published by Knowledge Management Scientific Association. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Objective: This study aimed to design and explain a model for implementing economic policy based on Islamic values at Kerman Motor Company by identifying, prioritizing, and determining the structural relationships among its dimensions and components.

Methodology: This applied study employed a descriptive-exploratory mixed-methods design. The study population comprised experts in Islamic economics, economic policymaking, industrial management, corporate governance, and managers and specialists associated with Kerman Motor Company, of whom 20 were purposively selected based on expertise and professional experience. Initially, 54 items were developed through library research, literature review, and qualitative content analysis. Content validity was assessed using the Content Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI), while inter-coder agreement was examined using Cohen's kappa and Scott's Pi. Fuzzy Delphi was subsequently applied to screen the indicators, exploratory factor analysis (EFA) to identify the underlying dimensions, the Fuzzy Analytic Network Process (FANP) to determine relative weights and priorities, and Interpretive Structural Modeling (ISM) to establish influence relationships and hierarchical levels.

Findings: The KMO value was 0.795, and Bartlett's test was significant (χ^2=3694.390, df=1711, p<0.001), supporting the suitability of the data for factor analysis. Eight dimensions explaining 65.05% of the total variance were identified: economic justice, transparency and accountability, economic integrity and anti-corruption, economic rationality and wisdom, optimal resource management, human dignity, participation and consultation, and social responsibility and Islamic sustainable development. FANP ranked economic integrity and anti-corruption first (weight=0.146), transparency, accountability, and economic trustworthiness second (0.097), and economic justice third (0.093). ISM identified optimal resource management and avoidance of waste as a foundational driver, whereas economic integrity and anti-corruption occupied a more outcome-oriented position. All 20 experts approved the final model.

Conclusion: Effective implementation of Islamic value-based economic policy requires an integrated, multidimensional framework in which responsible resource management, transparency, justice, accountability, and anti-corruption are institutionally interconnected. The proposed model provides an operational framework for value-oriented economic decision-making at Kerman Motor Company and may offer a basis for adaptation in other industrial enterprises.

Keywords: *Economic Policy; Islamic Values; Kerman Motor Company; Fuzzy Delphi; Fuzzy Analytic Network Process; Interpretive Structural Modeling.*

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Contemporary industrial organizations operate in an environment characterized by intensified competition, resource constraints, technological change, growing stakeholder expectations, and increasing pressure for transparency, accountability, and sustainable performance. Under such conditions, economic policymaking at the organizational level cannot be restricted to financial efficiency, profitability, cost reduction, or market expansion. Rather, it increasingly encompasses the principles governing resource allocation, contractual relationships, pricing, investment, human resource practices, reporting, stakeholder engagement, social responsibility, and the long-term consequences of organizational decisions. Recent literature on corporate social responsibility has emphasized that responsible corporate conduct is associated with information asymmetry, stakeholder trust, governance quality, and broader economic consequences, suggesting that economic outcomes and ethical-social responsibilities cannot be treated as completely separate domains (Wang et al., 2024). Likewise, stakeholder theory highlights that firms are accountable not only to shareholders but also to employees, customers, suppliers, communities, and other groups affected by corporate decisions (Awa et al., 2024). These developments have strengthened the need for economic policy frameworks that integrate organizational performance with ethical, social, and governance considerations.

This need becomes particularly important within an Islamic economic framework, in which economic activity is not conceptually separated from moral and social values. Principles such as justice, trustworthiness, honesty, avoidance of waste, prohibition of corruption, protection of stakeholder rights, and responsibility toward society provide normative foundations for organizational conduct. Maqasid al-Shariah offers an important conceptual basis for linking economic objectives with broader human and social interests. From this perspective, organizational performance should not be evaluated exclusively through profitability or financial growth; the legitimacy of economic activity also depends on how income is generated, how resources are allocated, how stakeholders are treated, and what social and environmental consequences result from corporate decisions. Research on corporate social responsibility under the Maqasid al-Shariah framework has demonstrated that corporate activities can be aligned with justice, public interest, and ethical responsibility rather than being reduced to reputational or promotional objectives (Abd Aziz et al., 2023). Similarly, an Islamic corporate social responsibility model integrating Maqasid al-Shariah and Ihsan conceptualizes corporate responsibility as a moral commitment toward stakeholders and society (Khakim et al., 2024).

Islamic ethics also distinguishes value-based corporate responsibility from approaches in which social responsibility is primarily pursued for strategic gain. Within an Islamic perspective, responsible conduct is linked to moral accountability and governance rather than only to competitive advantage or brand reputation. Research on corporate motives for social responsibility from the perspective of Islamic ethics has emphasized the effect of ethical motivations on the governance cycle and the responsibilities of corporations toward society (Khani, 2024). Evidence from Iranian organizations also indicates that social responsibility can contribute to the regulation of organizational relationships with stakeholders and improve governance processes (Farrokhshahinia, 2023). Moreover, legal-economic approaches to corporate social responsibility in Iran have stressed that economic activity, legal obligations, and social

commitments should be examined in an integrated manner rather than as disconnected organizational domains (Heydarimanesh et al., 2024).

Islamic corporate governance provides another important mechanism through which abstract ethical principles can be transformed into organizational structures and operational procedures. Values such as justice, accountability, trustworthiness, and integrity become meaningful when they are embedded in management systems, internal controls, auditing, risk management, reporting, and supervisory mechanisms. Contemporary reviews of Islamic corporate governance indicate that the concept extends beyond formal Shariah compliance and includes managerial oversight, auditing, risk control, sustainability, board effectiveness, and institutional accountability (Lestari et al., 2025). Studies of Shariah supervisory boards and board characteristics have similarly demonstrated the importance of governance structures in shaping financial behavior and controlling undesirable financial practices (Musa et al., 2025). In the Iranian context, Islamic-Iranian corporate governance frameworks have also emphasized transparency, accountability, adherence to law, ethical principles, social commitment, environmental responsibility, and Islamic supervision as interconnected dimensions of responsible corporate governance (Jabbari et al., 2025).

Transparency and accountability are particularly important in converting Islamic values into organizational economic policy. Transparent financial processes, clear contracting procedures, reliable reporting, and managerial accountability enable stakeholders to assess whether economic resources are being used fairly and responsibly. Research has shown that Islamic corporate social responsibility can be associated with financial reporting quality and may operate alongside accounting mechanisms in determining the quality of corporate information (Taftian et al., 2026). Furthermore, studies of sustainability reporting based on Islamic principles have shown that governance, social, and environmental dimensions interact with one another, indicating that organizational sustainability should be understood as a system of mutually dependent elements rather than as isolated performance indicators (Hosseini et al., 2024). Such evidence supports the argument that transparency and reporting should be considered integral components of value-based economic policy implementation.

Sustainability has also become increasingly connected with Maqasid al-Shariah and Islamic corporate responsibility. Research examining the relationship between environmental, social, and governance indicators and firm financial performance has highlighted the potential role of Maqasid al-Shariah in linking financial and nonfinancial dimensions of organizational performance (Radin et al., 2024). In Islamic banking, sustainable performance has similarly been conceptualized through multidimensional approaches that integrate financial performance with social, environmental, and Shariah-oriented objectives (Hassan & Nasir, 2026). Corporate sustainability under financial vulnerability has also been associated with the need to align Islamic social responsibility and environmental considerations with organizational financial capacities (Wulandari et al., 2026). In addition, the prioritization of corporate social responsibility programs from a Maqasid al-Shariah perspective demonstrates that organizational resources should be allocated according to explicit ethical and social priorities rather than solely on the basis of short-term financial returns (Prasetiyo, 2023).

Despite these developments, much of the existing literature has focused on Islamic banks, financial institutions, corporate governance, sustainability reporting, or social responsibility as relatively separate domains. Less attention has been paid to the design of an integrated implementation model capable of

E-ISSN: 3041-8933

organizing economic, managerial, ethical, human, and social values within the economic policymaking system of an industrial firm. This gap is particularly important in automotive and manufacturing companies, where decisions concerning resource allocation, supply chains, contracts, pricing, human resources, production, investment, and environmental performance generate extensive consequences for multiple stakeholders. Therefore, there is a need to identify the key dimensions of Islamic value-based economic policy, determine their relative priorities, and clarify their structural relationships within an operational organizational framework. Accordingly, the present study aimed to design a model for implementing economic policy based on Islamic values in Kerman Motor Company by identifying and validating its dimensions and components, determining their relative priorities, and explaining the structural and hierarchical relationships among them.

Methods and Materials

This study was applied in purpose, descriptive-exploratory in nature, and employed a mixed qualitative-quantitative design. The study population consisted of experts in Islamic economics, economic policymaking, industrial management, corporate governance, as well as managers and specialists associated with Kerman Motor Company. Participants were selected through purposive sampling based on academic background, professional experience, familiarity with Islamic economic principles, and involvement in organizational decision-making and policymaking processes. A total of 20 experts participated in the evaluation and validation stages.

The research process began with a review of theoretical literature, scientific sources, documents, and previous studies related to Islamic economics, economic policy, corporate governance, social responsibility, and policy implementation. Qualitative content analysis was used to organize the extracted concepts, resulting in 54 initial items. Content validity was evaluated using the Content Validity Ratio and Content Validity Index. Inter-coder agreement was assessed through Cohen’s kappa, Scott’s Pi, and direct agreement percentages.

The Fuzzy Delphi Method was subsequently employed to refine the indicators and achieve expert consensus. Linguistic judgments were converted into triangular fuzzy numbers, aggregated, and defuzzified, and indicators exceeding the predetermined acceptance threshold were retained. Exploratory factor analysis was then conducted to identify the underlying factor structure. Sampling adequacy and factorability were examined using the Kaiser-Meyer-Olkin index and Bartlett’s test of sphericity. Varimax rotation was applied to facilitate factor interpretation.

The Fuzzy Analytic Network Process was used to determine the relative weights and priorities of the main dimensions and subcriteria. Pairwise comparisons were performed, expert judgments were aggregated, and the initial, weighted, and limit supermatrices were constructed to obtain final weights. Finally, Interpretive Structural Modeling was applied to determine the influence and dependence relationships among the dimensions and establish their hierarchical levels. The proposed model was subsequently presented to the 20 participating experts for final validation.

Findings

The results of the validity assessment showed acceptable content validity across the principal dimensions. Inter-coder reliability coefficients also demonstrated satisfactory agreement between coders. The Fuzzy Delphi procedure retained indicators with defuzzified values above the specified threshold, supporting their inclusion in subsequent analyses.

The Kaiser-Meyer-Olkin value was 0.795, indicating adequate sampling suitability for exploratory factor analysis. Bartlett's test of sphericity was statistically significant, with $\chi^2 = 3694.390$, df = 1711, and $p < 0.001$, confirming that the correlation matrix was appropriate for factor extraction. Exploratory factor analysis identified eight major dimensions that together explained 65.05% of the total variance. Factor loadings ranged from approximately 0.496 to 0.868, indicating meaningful relationships between the observed items and their corresponding factors.

The eight dimensions were identified as: economic justice and organizational fairness; transparency, accountability, and economic trustworthiness; economic integrity and anti-corruption; economic rationality, prudence, and wisdom; optimal resource management and avoidance of waste; human dignity and justice in the human resource system; participation, consultation, and collective economic decision-making; and social responsibility and Islamic sustainable development.

The Fuzzy Analytic Network Process showed that economic integrity and anti-corruption had the highest final weight at 0.146 and ranked first among the main dimensions. Transparency, accountability, and economic trustworthiness ranked second with a weight of 0.097. Economic justice and organizational fairness ranked third with a weight of 0.093. Social responsibility and Islamic sustainable development ranked fourth with a weight of 0.087, while participation, consultation, and collective economic decision-making ranked fifth with a weight of 0.082. Economic rationality, prudence, and wisdom ranked sixth with a weight of 0.075. Human dignity and justice in the human resource system ranked seventh with a weight of 0.069, and optimal resource management and avoidance of waste ranked eighth with a weight of 0.066.

Interpretive Structural Modeling provided a different but complementary perspective on the relationships among the dimensions. Optimal resource management and avoidance of waste occupied the lowest structural level, indicating a foundational and influential role in shaping other dimensions of the model. In contrast, economic integrity and anti-corruption occupied the highest structural level, suggesting that it functioned primarily as an outcome-oriented dimension affected by underlying organizational conditions. Thus, while economic integrity and anti-corruption was the most important dimension in terms of priority, its achievement depended on the effective establishment of lower-level drivers such as resource management, rational decision-making, transparency, justice, participation, and responsible organizational practices.

The final validation stage showed complete expert acceptance of the proposed model. All 20 experts, representing 100% of the participating evaluators, approved the model, and none rejected it. This result indicated strong expert agreement regarding the conceptual adequacy and practical relevance of the proposed framework for implementing Islamic value-based economic policy at Kerman Motor Company.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that implementing economic policy based on Islamic values requires an integrated organizational system rather than the isolated application of individual ethical principles. The eight identified dimensions collectively show that economic policymaking in an Islamic framework involves financial, governance, ethical, human, participatory, and sustainability-related elements. The model therefore shifts the concept of Islamic economic policy from a predominantly normative level toward an operational organizational framework.

E-ISSN: 3041-8933

The priority assigned to economic integrity and anti-corruption indicates that experts regard the prevention of corruption, rent-seeking, unhealthy economic relationships, and misuse of organizational resources as the most critical immediate requirement for value-based economic policy. However, the structural modeling results clarify that integrity should not be interpreted as an isolated starting point. Instead, it emerges from an organizational environment in which resources are properly managed, decisions are rational, financial and contractual processes are transparent, stakeholder rights are respected, and managerial accountability is institutionalized.

The high priority of transparency, accountability, and trustworthiness further indicates that Islamic economic values must be translated into observable management mechanisms. Transparent reporting, clear allocation procedures, accountable decision-making, and monitoring of contracts and financial flows are therefore essential for operationalizing ethical commitments. Similarly, the importance of economic justice shows that organizational success should not be pursued through discriminatory resource allocation, unfair contracting, inequitable pricing, or unequal treatment of employees and stakeholders.

The model also demonstrates that social responsibility and sustainable development are not external additions to economic policymaking but are embedded components of the organization's economic responsibilities. Attention to national production, employment, environmental considerations, stakeholder interests, and long-term sustainability therefore forms part of the economic policy itself. Participation and consultation also contribute to the model by emphasizing the importance of collective knowledge, employee involvement, and expert input in economic decision-making.

A particularly important finding is the foundational position of optimal resource management and avoidance of waste. Although this dimension received the lowest relative priority in the FANP ranking, its structural position indicates that it has substantial driving power. This distinction highlights the complementary nature of prioritization and structural analysis: a factor may not receive the highest direct importance score while still functioning as an essential prerequisite for the development of higher-level organizational outcomes. Effective control of waste, responsible use of financial and material resources, and technology-based improvements in efficiency can therefore provide the infrastructure required for broader ethical and governance outcomes.

Overall, the proposed model suggests that Islamic value-based economic policymaking should be viewed as a hierarchical and interconnected system. Responsible resource management, rationality, human dignity, participation, social responsibility, justice, transparency, and economic integrity reinforce one another rather than operating independently. The complete approval of the model by participating experts further supports its conceptual relevance for the organizational context under study. The model can therefore provide Kerman Motor Company with a structured framework for institutionalizing Islamic values in economic decision-making, monitoring, resource allocation, governance, human resource practices, and sustainability. More broadly, it may also serve as a basis for adaptation and empirical testing in other industrial and manufacturing organizations seeking to integrate ethical and Islamic principles into economic policy implementation.

شاپای الکترونیکی: ۸۹۳۳-۳۰۴۱

مدیریت پویا و تحلیل کسب و کار

دوره۵ ، شماره۵ ، صفحه ۲۷-۱

وبسایت مجله

تاریخچه مقاله
دریافت شده در ۳ مرداد ۱۴۰۵
اصلاح شده در ۲۰ آبان ۱۴۰۵
پذیرفته شده در ۴ آذر ۱۴۰۵
منتشر شده در ۵ آذر ۱۴۰۵

طراحی مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی (مطالعه موردی: شرکت کرمان موتور)

افشین زند[۱] ، سنجر سلاجقه[۲*] ، یاسر سالاری[۳] ، زهرا انجم شعاع[۴] ، محمد جلال کمالی[۵]

[۱] گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران
[۲] گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران
[۳] گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران
[۴] گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران
[۵] گروه مدیریت دولتی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: sanjar@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

زند، افشین.، سلاجقه، سنجر.، سالاری، یاسر.، انجم شعاع، زهرا.، و کمالی، محمد جلال. (۱۴۰۵). طراحی مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی (مطالعه موردی: شرکت کرمان موتور). مدیریت پویا و تحلیل کسب و کار، ۵(۵)، ۲۷-۱.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده(گان) است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر طراحی و تبیین مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی در شرکت کرمان موتور با شناسایی، اولویت‌بندی و تعیین روابط ساختاری میان ابعاد و مؤلفه‌های آن بود. **روش‌شناسی:** پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر ماهیت توصیفی ـ اکتشافی و از نظر رویکرد آمیخته (کیفی ـ کمی) بود. جامعه پژوهش شامل خبرگان اقتصاد اسلامی، خط‌مشی‌گذاری اقتصادی، مدیریت صنعتی، حکمرانی شرکتی و مدیران و کارشناسان مرتبط با شرکت کرمان موتور بود که ۲۰ نفر با نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ابتدا با مطالعات کتابخانه‌ای، مرور منابع و تحلیل محتوای کیفی، ۵۴ گویه اولیه استخراج شد. روایی محتوا با شاخص‌های CVR و CVI و توافق کدگذاران با کاپای کوهن و پای اسکات بررسی شد. سپس دلفی فازی برای غربالگری شاخص‌ها، تحلیل عاملی اکتشافی برای استخراج ابعاد، فرایند تحلیل شبکه‌ای فازی (FANP) برای تعیین وزن و اولویت، و مدل‌سازی ساختاری تفسیری (ISM) برای تعیین روابط اثرگذاری و سطوح سلسله‌مراتبی به کار رفت. **یافته‌ها:** شاخص KMO برابر ۰٫۷۹۵ و آزمون بارتلت معنادار بود (χ^2=۳۶۹۴.۳۹۰، df =۱۷۱۱، p<۰.۰۰۱) و تحلیل عاملی هشت بعد را استخراج کرد که ۶۵٫۰۵ درصد واریانس کل را تبیین کردند. این ابعاد شامل عدالت اقتصادی، شفافیت و پاسخگویی، سلامت اقتصادی و مقابله با فساد، عقلانیت و حکمت اقتصادی، مدیریت بهینه منابع، کرامت انسانی، مشارکت و مشورت، و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی بودند. در FANP، سلامت اقتصادی و مقابله با فساد با وزن ۰٫۱۴۶ رتبه نخست، شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی با وزن ۰٫۰۹۷ رتبه دوم و عدالت اقتصادی با وزن ۰٫۰۹۳ رتبه سوم را کسب کردند. نتایج ISM، مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف را عامل زیربنایی و سلامت اقتصادی و مقابله با فساد را بعد پیامدی مدل نشان داد. همچنین، هر ۲۰ خبره مدل نهایی را تأیید کردند. **نتیجه‌گیری:** اجرای مؤثر خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی مستلزم رویکردی نظام‌مند و چندبعدی است که در آن مدیریت مسئولانه منابع، شفافیت، عدالت، سلامت اقتصادی و مقابله با فساد در یک ساختار سلسله‌مراتبی و به‌هم‌پیوسته نهادینه شوند؛ مدل پیشنهادی می‌تواند چارچوبی اجرایی برای هدایت تصمیم‌های اقتصادی ارزش‌محور در کرمان موتور و زمینه‌ای برای اقتباس در سایر بنگاه‌های صنعتی فراهم کند.

کلیدواژگان: *خط‌مشی اقتصادی؛ ارزش‌های اسلامی؛ شرکت کرمان موتور؛ دلفی فازی؛ تحلیل شبکه‌ای فازی؛ مدل‌سازی ساختاری تفسیری.*

مقدمه

در محیط اقتصادی امروز، بنگاه‌های تولیدی و صنعتی با مجموعه‌ای پیچیده از الزامات اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و اخلاقی مواجه‌اند که موجب شده است ارزیابی موفقیت سازمان صرفاً بر مبنای سودآوری، رشد فروش یا افزایش سهم بازار کافی نباشد. گسترش رقابت، محدودیت منابع، افزایش حساسیت ذی‌نفعان نسبت به نحوه عملکرد شرکت‌ها، ضرورت پاسخگویی درباره پیامدهای اجتماعی و زیست‌محیطی فعالیت‌های اقتصادی و افزایش تقاضا برای شفافیت، سازمان‌ها را به سمت بازاندیشی در منطق سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری اقتصادی سوق داده است. در چنین شرایطی، خط‌مشی اقتصادی سازمان دیگر مجموعه‌ای محدود از تصمیم‌های مالی و بودجه‌ای نیست، بلکه نظامی از اصول، قواعد و جهت‌گیری‌هایی است که نحوه تخصیص منابع، تعامل با کارکنان و تأمین‌کنندگان، قیمت‌گذاری، سرمایه‌گذاری، گزارشگری، مسئولیت اجتماعی و ارتباط با سایر ذی‌نفعان را هدایت می‌کند. مرور نظام‌مند ادبیات مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نیز نشان می‌دهد که مسئولیت‌پذیری شرکتی با موضوعاتی نظیر عدم تقارن اطلاعاتی، اعتماد ذی‌نفعان و پیامدهای اقتصادی فعالیت بنگاه پیوند یافته و از این رو نمی‌توان میان عملکرد اقتصادی و کیفیت روابط اجتماعی و اطلاعاتی شرکت جدایی کامل قائل شد (Wang et al., 2024). همچنین، نظریه ذی‌نفعان تأکید می‌کند که شرکت در برابر مجموعه‌ای گسترده‌تر از سهامداران مسئول است و تصمیم‌های آن باید آثار خود بر کارکنان، مشتریان، تأمین‌کنندگان، جامعه و سایر گروه‌های مرتبط را نیز در نظر گیرد (Awa et al., 2024).

این تحول در درک نقش بنگاه اقتصادی، در چارچوب اقتصاد اسلامی اهمیت بیشتری می‌یابد؛ زیرا در این چارچوب، فعالیت اقتصادی از ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی منفک نیست و مشروعیت تصمیم اقتصادی تنها به کارایی یا سودآوری آن محدود نمی‌شود. اصولی مانند عدالت، امانت‌داری، صداقت، وفای به عهد، پرهیز از اسراف، منع فساد، رعایت حقوق دیگران و مسئولیت در برابر جامعه، جهت‌گیری فعالیت اقتصادی را شکل می‌دهند. یکی از مهم‌ترین چارچوب‌های مفهومی برای تبیین چنین نگرشی، مقاصد شریعت است که امکان پیوند دادن اهداف اقتصادی با حفظ مصالح فردی و اجتماعی را فراهم می‌سازد. در این دیدگاه، سازمان باید علاوه بر دستیابی به اهداف مالی، چگونگی کسب درآمد، تخصیص منابع، رعایت حقوق ذی‌نفعان و آثار اجتماعی و محیطی تصمیمات خود را نیز مدنظر قرار دهد. بررسی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بر مبنای مقاصد شریعت نشان داده است که این چارچوب می‌تواند فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی بنگاه را با عدالت، منافع عمومی و تعهدات اخلاقی پیوند دهد (Abd Aziz et al., 2023). همچنین، تلفیق مقاصد شریعت و مفهوم احسان، مبنایی نظری برای توسعه مسئولیت اجتماعی اسلامی فراهم می‌آورد که در آن مسئولیت‌پذیری صرفاً واکنشی به الزامات قانونی یا ابزاری برای مدیریت شهرت نیست، بلکه بخشی از تعهد اخلاقی و ارزشی بنگاه نسبت به ذی‌نفعان تلقی می‌شود (Khakim et al., 2024).

از این منظر، تفاوت مهمی میان مسئولیت اجتماعی در رویکرد اسلامی و برخی برداشت‌های صرفاً ابزاری از مسئولیت اجتماعی وجود دارد. در رویکرد ابزاری ممکن است اقدام اجتماعی عمدتاً با هدف ارتقای تصویر برند، افزایش وفاداری مشتری یا کسب مزیت رقابتی دنبال شود؛ در حالی که در اخلاق اسلامی، انگیزه مسئولیت اجتماعی به تعهد اخلاقی سازمان و مسئولیت آن در قبال جامعه و مصالح عمومی پیوند می‌خورد. بررسی انگیزه شرکت‌ها برای عمل به مسئولیت اجتماعی از منظر اخلاق اسلامی نشان می‌دهد که مبانی اخلاقی این رویکرد می‌تواند بر چرخه حکمرانی سازمان نیز اثرگذار باشد و نحوه تعریف مسئولیت مدیران، پاسخگویی و رابطه سازمان با جامعه را تغییر دهد (Khani, 2024). در سطح سازمان‌های ایرانی نیز شواهد نشان می‌دهد که مسئولیت اجتماعی می‌تواند در تنظیم روابط سازمان با جامعه و ذی‌نفعان و ارتقای الگوهای حکمرانی نقش داشته باشد (Farrokhshahinia, 2023). از سوی دیگر، ارائه الگوی حقوقی ـ اقتصادی مسئولیت اجتماعی در ایران بر این نکته تأکید دارد که تعهدات اجتماعی شرکت‌ها باید در پیوند با ماهیت اقتصادی فعالیت بنگاه و الزامات حقوقی و مدیریتی آن

مورد توجه قرار گیرند و نمی‌توان مسئولیت اقتصادی و مسئولیت اجتماعی را دو حوزه کاملاً مستقل دانست (Heydarimanesh et al., 2024).

در همین راستا، حکمرانی شرکتی اسلامی یکی از سازوکارهای اساسی برای تبدیل ارزش‌های اخلاقی و دینی به رویه‌های اجرایی سازمان محسوب می‌شود. ارزش‌هایی مانند عدالت، امانت‌داری و پاسخگویی زمانی می‌توانند بر رفتار اقتصادی سازمان اثرگذار باشند که در ساختارهای تصمیم‌گیری، کنترل داخلی، گزارشگری، حسابرسی و نظارت منعکس شوند. مرور مؤلفه‌های جدید حکمرانی شرکتی اسلامی نشان می‌دهد که این مفهوم فراتر از رعایت شکلی الزامات شرعی است و حوزه‌هایی مانند نظارت مدیریتی، حسابرسی، مدیریت ریسک، پایداری، کیفیت هیئت‌مدیره و نقش مدیران را نیز در بر می‌گیرد (Lestari et al., 2025). به همین ترتیب، شواهد مربوط به نقش هیئت نظارت شرعی و ویژگی‌های هیئت‌مدیره در بانک‌های اسلامی نشان می‌دهد که کیفیت سازوکارهای نظارتی و حاکمیتی می‌تواند با رفتارهای مالی و کیفیت تصمیم‌های اقتصادی سازمان ارتباط داشته باشد (Musa et al., 2025). بنابراین، پیاده‌سازی ارزش‌های اسلامی در سازمان نیازمند گذار از بیان کلی اصول اخلاقی به طراحی سازوکارهایی است که بتوانند رفتار مدیران، فرایند تخصیص منابع، تصمیم‌های مالی و شیوه پاسخگویی سازمان را عملاً هدایت کنند.

در ایران نیز تلاش‌هایی برای صورت‌بندی مؤلفه‌های حکمرانی شرکتی متناسب با ارزش‌های اسلامی و اقتضائات بومی انجام شده است. چارچوب حکمرانی شرکتی با رویکرد اسلامی ـ ایرانی، مؤلفه‌هایی همچون توسعه اقتصادی جامعه، التزام به قانون، فرهنگ، محیط زیست، مسائل اجتماعی، اصول اخلاقی، تعهد اجتماعی، پاسخگویی، شفافیت و نظارت اسلامی را به‌عنوان اجزای مرتبط معرفی کرده و بر ارتباط این مؤلفه‌ها با مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها تأکید دارد (Jabbari et al., 2025). این نگاه نشان می‌دهد که خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی باید دارای ماهیتی چندبعدی باشد؛ به این معنا که عدالت در تخصیص منابع، سلامت مالی، شفافیت در قراردادها، رعایت حقوق کارکنان، توجه به جامعه و حفاظت از منابع، اجزای منفصل نیستند، بلکه در قالب یک نظام حاکمیتی به یکدیگر وابسته‌اند. در نتیجه، مسئله اصلی تنها شناسایی ارزش‌های مطلوب نیست، بلکه تعیین سازوکارهای تبدیل آن‌ها به قواعد تصمیم‌گیری و اجرای خط‌مشی در سطح سازمان است.

یکی از مؤلفه‌های محوری این نظام، شفافیت و پاسخگویی اقتصادی است. در سازمانی که تصمیم‌های مالی، قراردادها، بودجه‌ها و شیوه تخصیص منابع از شفافیت کافی برخوردار نباشند، امکان ارزیابی رعایت عدالت و امانت‌داری نیز کاهش می‌یابد. از این رو، گزارشگری مالی و غیرمالی می‌تواند به‌عنوان سازوکاری برای پاسخگو کردن مدیران و ایجاد اعتماد میان شرکت و ذی‌نفعان عمل کند. پژوهش درباره مسئولیت اجتماعی اسلامی و کیفیت گزارشگری مالی نشان داده است که ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی می‌توانند در کنار عوامل مالی و حسابداری، در تبیین کیفیت اطلاعات و گزارشگری شرکت‌ها اهمیت داشته باشند (Taftian et al., 2026). همچنین، مطالعه روابط متقابل عناصر گزارشگری پایداری با تأکید بر اصول و ارزش‌های اسلامی نشان داده است که ابعاد مختلف پایداری و حکمرانی به‌طور متقابل بر یکدیگر اثر می‌گذارند و برخی مؤلفه‌های راهبری نقش اثرگذارتر و برخی ابعاد اجتماعی یا زیست‌محیطی نقش اثرپذیرتری دارند (Hosseini et al., 2024). بنابراین، شفافیت، پاسخگویی و گزارشگری را باید بخشی از زیرساخت اجرای خط‌مشی اقتصادی ارزش‌محور دانست، نه فعالیتی صرفاً حسابداری و پسینی.

در کنار شفافیت، سلامت اقتصادی و مقابله با فساد از ارکان بنیادین خط‌مشی اقتصادی اسلامی به شمار می‌رود. فساد، رانت، تعارض منافع، سوءاستفاده از منابع و معاملات غیرشفاف می‌توانند نه تنها کارایی اقتصادی سازمان را کاهش دهند، بلکه مشروعیت اخلاقی تصمیم‌گیری را نیز تضعیف کنند. در نگاه اسلامی، امانت‌داری در استفاده از منابع، پایبندی به ضوابط و رعایت حقوق دیگران واجد ارزش ذاتی است و به

E-ISSN: 3041-8933

همین دلیل نظام نظارتی باید از ظرفیت لازم برای پیشگیری از رفتارهای فرصت‌طلبانه برخوردار باشد. اهمیت سازوکارهای نظارتی در مطالعات حکمرانی شرکتی اسلامی و بررسی نقش ساختارهای شرعی و مدیریتی در کنترل رفتارهای مالی نیز مورد توجه قرار گرفته است (Lestari et al., 2025; Musa et al., 2025). از این رو، اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی مستلزم آن است که مبارزه با فساد از سطح شعارهای اخلاقی به سطح کنترل قراردادها، گردش منابع، حسابرسی، نظارت مدیریتی و پاسخگویی در برابر تصمیم‌ها منتقل شود.

عدالت اقتصادی نیز یکی دیگر از پایه‌های چنین خط‌مشی‌ای است. عدالت در محیط سازمانی می‌تواند در قیمت‌گذاری، تخصیص منابع مالی، انتخاب تأمین‌کنندگان، قراردادها، نظام پرداخت، فرصت‌های ارتقا و توزیع منافع میان ذی‌نفعان جلوه پیدا کند. در این چارچوب، تصمیمی که از نظر مالی سودآور است اما بر تبعیض، تضییع حقوق کارکنان یا تحمیل نامتوازن هزینه‌ها به ذی‌نفعان متکی است، با منطق ارزش‌محور سازگار نیست. پیوند مقاصد شریعت با مسئولیت اجتماعی نیز بر همین ضرورت تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که مصالح عمومی، عدالت و مسئولیت در برابر جامعه باید در ارزیابی تصمیم‌های بنگاه حضور داشته باشند (Abd Aziz et al., 2023; Khakim et al., 2024). افزون بر این، اولویت‌بندی برنامه‌های مسئولیت اجتماعی از منظر مقاصد شریعت نشان می‌دهد که منابع اجتماعی سازمان باید بر اساس مجموعه‌ای از اهداف و معیارهای ارزشی تخصیص یابند و انتخاب برنامه‌ها نمی‌تواند صرفاً بر شهرت یا بازده کوتاه‌مدت استوار باشد (Prasetiyo, 2023).

پایداری اقتصادی و سازمانی نیز در سال‌های اخیر بیش از پیش با مباحث مقاصد شریعت و مسئولیت اجتماعی اسلامی پیوند یافته است. توسعه پایدار در چارچوب اسلامی مستلزم توازن میان منافع اقتصادی، مسئولیت اجتماعی، کیفیت محیط زیست و الزامات اخلاقی است. بررسی تعامل مقاصد شریعت در رابطه میان شاخص‌های محیط‌زیستی، اجتماعی و حکمرانی و عملکرد مالی نشان می‌دهد که سنجش عملکرد بنگاه در یک چارچوب ارزش‌محور باید فراتر از شاخص‌های مالی باشد و ابعاد ESG و اهداف شریعت نیز در تحلیل عملکرد وارد شوند (Radin et al., 2024). در حوزه بانکداری اسلامی نیز چارچوب خط مبنای چهارگانه برای پیوند دادن مقاصد شریعت، عملکرد مالی و پایداری مطرح شده است و بر ضرورت ارزیابی هم‌زمان ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و ارزشی تأکید دارد (Hassan & Nasir, 2026). همچنین، بررسی پایداری شرکتی در شرایط آسیب‌پذیری مالی نشان داده است که مسئولیت اجتماعی اسلامی و توجه به کیفیت محیط زیست باید با ظرفیت اقتصادی و مالی سازمان هماهنگ شوند تا پایداری به‌صورت واقع‌بینانه و قابل اجرا دنبال شود (Wulandari et al., 2026). این مطالعات مؤید آن است که الگوی اقتصادی اسلامی نه در برابر کارایی و پایداری، بلکه در پی ترکیب آن‌ها با مسئولیت اخلاقی و اجتماعی است.

در سطح اجرایی، تحقق چنین الگویی نیازمند عقلانیت در تصمیم‌گیری و مدیریت بهینه منابع است. پرهیز از اسراف، توجه به منافع بلندمدت، انتخاب تصمیم‌های اقتصادی مبتنی بر تدبیر و استفاده کارآمد از منابع از اصولی هستند که هم با الزامات مدیریت مدرن و هم با مبانی اقتصاد اسلامی سازگاری دارند. یک خط‌مشی ارزش‌محور نمی‌تواند به بهانه تحقق اهداف اجتماعی از کارایی اقتصادی غفلت کند؛ همان‌طور که افزایش کارایی نیز نباید به نادیده گرفتن کرامت انسانی، عدالت یا مسئولیت اجتماعی منجر شود. از این رو، مسئله اصلی ایجاد توازن میان کارایی، اخلاق و مسئولیت است. پژوهش‌های مرتبط با عملکرد و پایداری نیز نشان می‌دهند که دستیابی به عملکرد پایدار مستلزم ترکیب سازوکارهای مالی با معیارهای اجتماعی، محیطی و حاکمیتی است (Hassan & Nasir, 2026; Radin et al., 2024; Wulandari et al., 2026). چنین تلفیقی در شرکت‌های تولیدی، که با زنجیره گسترده‌ای از منابع، نیروی انسانی، تأمین‌کنندگان و پیامدهای محیطی سروکار دارند، اهمیت مضاعف دارد.

کرامت انسانی و مشارکت کارکنان نیز در این میان جایگاهی اساسی دارند. سیاست‌های اقتصادی سازمان مستقیماً بر حقوق و مزایا، امنیت شغلی، فرصت‌های پیشرفت و کیفیت زندگی کارکنان اثر می‌گذارند؛ بنابراین، نمی‌توان خط‌مشی اقتصادی اسلامی را بدون توجه به

عدالت منابع انسانی و احترام به کرامت کارکنان تصور کرد. افزون بر آن، اصل مشورت اقتضا می‌کند که تصمیم‌گیری اقتصادی تا حد امکان از دانش و تجربه مدیران، کارشناسان و کارکنان بهره گیرد و به الگوهای کاملاً متمرکز و یک‌سویه محدود نشود. رویکرد ذی‌نفعان نیز مشارکت گروه‌های متأثر از تصمیمات شرکت را برای توسعه مسئولیت‌پذیری سازمانی مهم می‌داند (Awa et al., 2024). در چارچوب مسئولیت اجتماعی اسلامی نیز رابطه سازمان با ذی‌نفعان بر پایه تعهد اخلاقی، رعایت حقوق و توجه به منافع متقابل تعریف می‌شود (Khani, 2024). بنابراین، کرامت انسانی و مشارکت نه مؤلفه‌هایی حاشیه‌ای، بلکه بخشی از سازوکار اجرای خط‌مشی اقتصادی ارزش‌محور هستند.

شرکت‌های صنعتی و به‌ویژه شرکت‌های فعال در صنعت خودرو به دلیل گستردگی زنجیره تأمین، حجم بالای مبادلات مالی، وابستگی به منابع انسانی و مادی، تعامل مستمر با پیمانکاران و تأمین‌کنندگان و آثار اجتماعی و محیطی گسترده، محیط مناسبی برای بررسی عملی این مسئله فراهم می‌کنند. در چنین سازمان‌هایی، تصمیم درباره قیمت‌گذاری، خرید، تأمین، قراردادها، سرمایه‌گذاری، پرداخت کارکنان، استفاده از منابع و مدیریت هزینه‌ها می‌تواند هم‌زمان آثار اقتصادی، انسانی و اجتماعی داشته باشد. از این رو، استقرار ارزش‌های اسلامی مستلزم وجود الگویی است که نشان دهد هر ارزش در کدام حوزه از خط‌مشی اقتصادی قابل عملیاتی شدن است، ابعاد مختلف چه ارتباطی با یکدیگر دارند و کدام مؤلفه‌ها باید در اولویت قرار گیرند. شواهد موجود درباره حکمرانی اسلامی، مسئولیت اجتماعی و گزارشگری پایداری هر یک بخشی از این مسئله را توضیح داده‌اند (Hosseini et al., 2024; Jabbari et al., 2025; Taftian et al., 2026)، اما تبدیل این مجموعه مباحث به یک مدل اجرایی منسجم برای بنگاه صنعتی همچنان نیازمند مطالعه است.

بررسی ادبیات همچنین نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از مطالعات مرتبط با حکمرانی و اقتصاد اسلامی در بانک‌ها و مؤسسات مالی انجام شده است؛ برای مثال، مطالعات مربوط به حکمرانی شرکتی اسلامی، هیئت نظارت شرعی، مقاصد شریعت و اولویت‌های مسئولیت اجتماعی عمدتاً زمینه‌های بانکی یا مالی را بررسی کرده‌اند (Hassan & Nasir, 2026; Lestari et al., 2025; Musa et al., 2025; Prasetiyo, 2023). گروه دیگری از پژوهش‌ها بر یکی از حوزه‌های مسئولیت اجتماعی، گزارشگری، پایداری یا حکمرانی تمرکز کرده‌اند (Farrokhshahinia, 2023; Heydarimanesh et al., 2024; Wang et al., 2024). در نتیجه، هنوز خلأ قابل توجهی در زمینه ارائه مدلی وجود دارد که بتواند عدالت اقتصادی، شفافیت و پاسخگویی، سلامت اقتصادی، عقلانیت و حکمت اقتصادی، مدیریت منابع، کرامت انسانی، مشارکت ذی‌نفعان و مسئولیت اجتماعی و پایداری را به‌طور هم‌زمان در یک ساختار منسجم برای اجرای خط‌مشی اقتصادی یک شرکت تولیدی سازمان دهد. همچنین صرف شناسایی این ابعاد کافی نیست؛ زیرا برای کاربرد مدیریتی، تعیین اهمیت نسبی آن‌ها و شناخت روابط اثرگذاری، وابستگی و جایگاه سلسله‌مراتبی هر بعد ضروری است. چنین رویکردی می‌تواند فاصله میان ارزش‌های هنجاری اقتصاد اسلامی و سازوکارهای واقعی تصمیم‌گیری اقتصادی در بنگاه را کاهش داده و زمینه تبدیل اصول ارزشی به قواعد قابل اجرا و ارزیابی را فراهم سازد.

بر این اساس، هدف پژوهش حاضر طراحی مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی در شرکت کرمان موتور از طریق شناسایی و اعتبارسنجی ابعاد و مؤلفه‌ها، تعیین اولویت نسبی آن‌ها و تبیین روابط ساختاری و سلسله‌مراتبی میان عوامل است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف طراحی مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی شرکت کرمان موتور مبتنی بر ارزش‌های اسلامی انجام شده است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی ـ اکتشافی و از نظر رویکرد، آمیخته (کیفی ـ کمی) است. در این پژوهش، ابتدا مؤلفه‌های اولیه از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی منابع علمی شناسایی شدند و سپس با استفاده از نظر خبرگان و روش دلفی فازی مورد

E-ISSN: 3041-8933

پالایش قرار گرفتند. در ادامه، ساختار ابعاد با تحلیل عاملی اکتشافی بررسی شد و برای تعیین اولویت نسبی مؤلفه‌ها و تبیین روابط ساختاری میان آن‌ها، به‌ترتیب از فرایند تحلیل شبکه‌ای فازی و مدل‌سازی ساختاری تفسیری استفاده شد.

جامعه آماری پژوهش شامل خبرگان حوزه اقتصاد اسلامی، خط‌مشی‌گذاری اقتصادی، مدیریت صنعتی، حکمرانی شرکتی و مدیران و کارشناسان مرتبط با شرکت کرمان موتور بود. انتخاب مشارکت‌کنندگان به روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس دانش تخصصی، تجربه حرفه‌ای و آشنایی با موضوع پژوهش انجام شد. معیارهای انتخاب خبرگان شامل برخورداری از تحصیلات دانشگاهی مرتبط، سابقه فعالیت علمی یا اجرایی در حوزه مدیریت و اقتصاد، آشنایی با مبانی اقتصاد اسلامی و تجربه مرتبط با فرایندهای تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری سازمانی بود. در مجموع، ۲۰ خبره در فرایند ارزیابی و اعتبارسنجی مؤلفه‌های مدل مشارکت کردند.

با بررسی مبانی نظری، اسناد، کتاب‌ها و مطالعات پیشین مرتبط با اقتصاد اسلامی، خط‌مشی‌گذاری اقتصادی و اجرای خط‌مشی، فهرستی از شاخص‌های اولیه استخراج شد. سپس شاخص‌های شناسایی‌شده با توجه به ماهیت فعالیت شرکت کرمان موتور و دیدگاه‌های تخصصی خبرگان بررسی و در قالب ۵۴ گویه اولیه تدوین شدند. داده‌های حاصل از بررسی منابع و دیدگاه‌های خبرگان با رویکرد تحلیل محتوای کیفی سازمان‌دهی و شاخص‌های دارای قرابت مفهومی در قالب مقوله‌های مرتبط طبقه‌بندی شدند. در این مرحله، تلاش شد مؤلفه‌ها ضمن برخورداری از پشتوانه نظری، با شرایط و اقتضائات محیط صنعتی و سازمانی شرکت نیز تناسب داشته باشند.

به‌منظور ارزیابی روایی محتوایی گویه‌ها، از نظر خبرگان و دو شاخص نسبت روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. در محاسبه CVR، از خبرگان خواسته شد ضرورت هر گویه را ارزیابی کنند. این شاخص بر اساس نسبت تعداد خبرگانی که گویه را ضروری تشخیص داده‌اند به کل خبرگان محاسبه می‌شود. همچنین CVI با هدف بررسی تناسب و ارتباط محتوایی گویه‌ها با موضوع پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفت.

با توجه به مشارکت ۲۰ خبره، مقدار بحرانی CVR بر اساس جدول لاوشه متناسب با تعداد ارزیابان تعیین شد. در این پژوهش، گویه‌هایی که مقدار CVR آن‌ها از حد بحرانی بیشتر بود، از نظر ضرورت محتوایی قابل قبول تلقی شدند. برای CVI نیز حد پذیرش باید بر اساس روش محاسبه و معیار مرجع انتخاب‌شده در پژوهش تعیین شود. گویه‌هایی که معیارهای روایی محتوایی را احراز نکردند، برای اصلاح یا حذف مورد بررسی قرار گرفتند.

جدول ۱

شاخص روایی محتوا (CVR) و شاخص تناسب (CVI) متغیرهای پژوهش

متغیر	روایی محتوا (CVR)	شاخص تناسب (CVI)
عدالت اقتصادی	۰/۸۰	۰/۹۰
شفافیت و پاسخگویی	۰/۸۰	۰/۹۰
سلامت اقتصادی و مقابله با فساد	۰/۹۰	۰/۹۵
عقلانیت و حکمت اقتصادی	۰/۷۰	۰/۸۵
مدیریت منابع و پرهیز از اسراف	۰/۷۰	۰/۸۵
کرامت انسانی و عدالت منابع انسانی	۰/۸۰	۰/۹۰
مشارکت و مشورت	۰/۶۰	۰/۸۰
مسئولیت اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی	۰/۷۰	۰/۸۵

نتایج این جدول میزان ضرورت و تناسب محتوایی ابعاد پژوهش را از دیدگاه خبرگان نشان می‌دهد. بر اساس مقادیر محاسبه‌شده، شاخص‌های واجد شرایط برای ادامه فرایند تحلیل حفظ شدند و مواردی که معیارهای پذیرش را احراز نکردند، مورد بازنگری یا حذف قرار گرفتند.

به‌منظور بررسی میزان توافق میان ارزیابان در فرایند کدگذاری محتوای کیفی، در صورت انجام کدگذاری مستقل توسط دو کدگذار، از ضریب کاپای کوهن و ضریب پای اسکات استفاده می‌شود. کاپای کوهن میزان توافق مشاهده‌شده میان دو کدگذار را با در نظر گرفتن توافق تصادفی می‌سنجد؛ درحالی‌که ضریب پای اسکات نیز برای ارزیابی توافق کدگذاران با لحاظ توافق مورد انتظار بر اساس توزیع مقوله‌ها به کار می‌رود. افزون بر این، درصد توافق مستقیم کدگذاران نیز محاسبه می‌شود.

روش پی‌اسکات[1] در اعتبارسنجی پژوهش‌های کیفی یک شاخص آماری برای سنجش توافق بین کدگذاران[2] در پژوهش‌های کیفی است. این روش توسط ویلیام ای. اسکات[3] (۱۹۵۵) معرفی شد و به‌ویژه در تحقیقاتی که از کدگذاری کیفی استفاده می‌کنند، کاربرد دارد.

جدول ۲

روایی و توافق در کدگذاری محتوا

نام متغیر	تعداد طبقات	درصد توافق	Scott's Pi	Kappa کوهن
عدالت اقتصادی	۶	۰/۸۷	۰/۹۰	۰/۸۵
شفافیت و پاسخگویی	۶	۰/۸۳	۰/۸۸	۰/۸۱
سلامت اقتصادی و مقابله با فساد	۵	۰/۹۰	۰/۹۳	۰/۸۸
عقلانیت و حکمت اقتصادی	۵	۰/۸۰	۰/۸۵	۰/۷۸
مدیریت منابع و پرهیز از اسراف	۶	۰/۸۵	۰/۸۹	۰/۸۳
کرامت انسانی و عدالت منابع انسانی	۶	۰/۸۷	۰/۹۱	۰/۸۵
مشارکت و مشورت	۶	۰/۸۳	۰/۸۷	۰/۸۰
مسئولیت اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی	۵	۰/۸۵	۰/۸۹	۰/۸۳

نتایج جدول نشان می‌دهد میزان توافق میان دو کدگذار در ابعاد پژوهش در سطح مطلوبی قرار دارد. مقادیر ضرایب کاپای کوهن و پای اسکات، با توجه به مقادیر به‌دست‌آمده، بیانگر توافق قابل‌قبول میان کدگذاران است. پس از بررسی روایی محتوایی، به‌منظور دستیابی به اجماع خبرگان و غربالگری شاخص‌ها، از روش دلفی فازی استفاده شد. در این مرحله، ۵۴ گویه با استفاده از اعداد فازی مثلثی ارزیابی و پس از تجمیع قضاوت‌ها و فازی‌زدایی، گویه‌های دارای امتیاز بیشتر از ۰/۶۰ حفظ و سایر گویه‌ها حذف شدند. به‌منظور شناسایی ساختار عاملی شاخص‌ها، تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد. کفایت داده‌ها با شاخص KMO و آزمون کرویت بارتلت بررسی و عوامل بر اساس بارهای عاملی و تناسب مفهومی استخراج شدند. نتایج، هشت بعد اصلی پژوهش را مشخص کرد که در مجموع ۶۵٫۰۵ درصد از واریانس کل را تبیین کردند.

برای تعیین وزن و اولویت نسبی ابعاد و زیرمعیارها، از فرایند تحلیل شبکه‌ای فازی (FANP) استفاده شد. پس از انجام مقایسات زوجی، تجمیع قضاوت‌های خبرگان و فازی‌زدایی، سوپرماتریس اولیه، موزون و حد تشکیل و وزن نهایی معیارها استخراج شد. در ادامه، به‌منظور شناسایی روابط اثرگذاری و وابستگی و تعیین سطوح سلسله‌مراتبی ابعاد، از مدل‌سازی ساختاری تفسیری (ISM) استفاده شد. بدین منظور،

[1] Scott's Pi
[2] Inter-coder Reliability
[3] William A. Scott

E-ISSN: 3041-8933

ماتریس خودتعاملی ساختاری و ماتریس‌های دسترسی اولیه و نهایی تشکیل و سطوح عوامل تعیین شدند. ابزارهای گردآوری داده‌ها شامل مطالعات کتابخانه‌ای، فرم ارزیابی خبرگان، پرسشنامه دلفی فازی و ماتریس مقایسات زوجی بود. تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از چهار روش دلفی فازی، تحلیل عاملی اکتشافی، FANP و ISM انجام شد.

یافته‌ها

برای شناسایی و غربالگری شاخص‌های اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، از روش دلفی فازی استفاده شد. در این روش، نظرات خبرگان بر اساس طیف زبانی پنج‌درجه‌ای شامل خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد گردآوری و به اعداد فازی مثلثی تبدیل شدند. سپس مقادیر فازی با استفاده از روش قطعی‌سازی به مقادیر قابل مقایسه تبدیل شدند. ملاک پذیرش شاخص‌ها، کسب مقدار قطعی‌شده بیشتر از ۰٫۶۰ در نظر گرفته شد. بر اساس جدول نتایج دلفی فازی که پیش‌تر ارائه شده است، مقادیر قطعی‌شده شاخص‌های گزارش‌شده از آستانه تعیین‌شده بیشتر بوده‌اند؛ بنابراین، شاخص‌های مذکور در فرایند غربالگری حفظ شدند.

به‌منظور بررسی کفایت داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی اکتشافی و شناسایی ساختار ابعاد اصلی، شاخص‌های KMO و آزمون کرویت بارتلت محاسبه شدند.

جدول ۳

آزمون کایزر، مایر و اولکین و بارتلت پرسشنامه

معیار کفایت حجم نمونه کایزر، مایر و اولکین		۰/۷۹۵
آزمون بارتلت	آماره کای دو	۳۶۹۴/۳۹۰
	درجه آزادی	۱۷۱۱
	سطح معنی‌داری	۰,۰۰۰

مقدار شاخص KMO برابر با ۰/۷۹۵ است که کفایت نمونه را برای اجرای تحلیل عاملی نشان می‌دهد. همچنین آزمون کرویت بارتلت با مقدار کای‌دو ۳۶۹۴/۳۹۰ و سطح معناداری کمتر از ۰/۰۰۱ معنادار است. بنابراین، همبستگی میان متغیرها برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی کفایت دارد.

پس از بررسی کفایت داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی، لازم است میزان تبیین‌پذیری هر یک از گویه‌ها نیز ارزیابی شود. به این منظور، مقادیر اشتراکات استخراجی گویه‌ها محاسبه شد تا مشخص شود چه میزان از واریانس هر گویه به‌وسیله عوامل استخراج‌شده تبیین می‌شود. نتایج این بررسی در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۴

اشتراکات استخراجی گویه‌ها در تحلیل عاملی اکتشافی

گویه	مقدار استخراجی	گویه	مقدار استخراجی
عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی(q۱)	۰/۶۸۰	پرهیز از معاملات ربوی و فعالیت‌های اقتصادی شبهه‌ناک (q۲۸)	۰/۵۱۱
پرهیز از تبعیض در تخصیص منابع مالی (q۲)	۰/۶۱۰	رعایت اصل امانت‌داری در استفاده از منابع مالی(q۲۹)	۰/۵۸۰

شفافیت و پاسخگویی اقتصادی (q۳)	۰/۵۵۹	مقابله مؤثر با فساد اقتصادی و رانت سازمانی (q۳۰)	۰/۷۱۹
اطلاع‌رسانی صادقانه به ذی‌نفعان (q۴)	۰/۵۴۳	پاسخگویی مدیران نسبت به تصمیمات اقتصادی اتخاذشده (q۳۱)	۰/۵۲۲
سلامت اقتصادی و پرهیز از ربا و فساد (q۵)	۰/۸۰۰	رعایت انصاف در قراردادهای اقتصادی با شرکا و پیمانکاران (q۳۲)	۰/۶۰۹
رعایت اصول حلال و حرام در فعالیت‌های اقتصادی(q۶)	۰/۷۲۱	التزام به قوانین و مقررات اقتصادی کشور (q۳۳)	۰/۷۲۵
مسئولیت‌پذیری اجتماعی اسلامی (q۷)	۰/۷۸۵	توجه به منافع بلندمدت شرکت در کنار سودآوری کوتاه‌مدت (q۳۴)	۰/۶۸۸
عقلانیت و تدبیر اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی (q۸)	۰/۶۴۰	پرهیز از اسراف و اتلاف منابع مالی و مادی (q۳۵)	۰/۷۲۲
تصمیم‌گیری اقتصادی مبتنی بر حکمت و تدبیر (q۹)	۰/۶۴۸	رعایت کرامت انسانی کارکنان در سیاست‌های اقتصادی (q۳۶)	۰/۷۲۸
پرهیز از اسراف و اتلاف منابع (q۱۰)	۰/۵۱۸	عدالت در نظام پرداخت، حقوق و مزایای کارکنان(q۳۷)	۰/۷۱۲
اولویت‌دهی به منافع بلندمدت بر سود کوتاه‌مدت (q۱۱)	۰/۵۴۸	پرهیز از تبعیض در ارتقا، پاداش و فرصت‌های اقتصادی (q۳۸)	۰/۵۵۸
تعهد به نیروی انسانی و کرامت کارکنان (q۱۲)	۰/۶۱۱	استفاده از نظرات کارشناسان در تصمیمات اقتصادی (q۳۹)	۰/۶۳۱
توجه به کرامت انسانی کارکنان در تصمیمات اقتصادی (q۱۳)	۰/۸۰۷	التزام به اصل مشورت در سیاست‌گذاری اقتصادی(q۴۰)	۰/۷۱۰
مشارکت و مشورت اقتصاد(q۱۴)	۰/۸۳۷	تقویت مشارکت کارکنان در تصمیم‌گیری‌های مالی(q۴۱)	۰/۵۸۰
استفاده از نظرات کارکنان در سیاست‌های اقتصادی(q۱۵)	۰/۶۸۴	شفافیت در انعقاد قراردادهای اقتصادی شرکت(q۴۲)	۰/۵۸۳
تقویت روحیه مشارکت در تصمیم‌گیری‌های مالی(q۱۶)	۰/۵۸۹	نظارت مؤثر بر گردش‌های مالی و سرمایه‌گذاری‌ها (q۴۳)	۰/۷۲۳
التزام به اصل مشورت در مدیریت اقتصادی (q۱۷)	۰/۴۷۳	حمایت از تولید ملی و زنجیره تأمین داخلی(q۴۴)	۰/۷۲۹
سلامت اداری و مقابله با فساد (q۱۸)	۰/۷۲۵	ایجاد اشتغال پایدار و مسئولانه (q۴۵)	۰/۵۷۵
مقابله با رانت و روابط ناسالم اقتصادی (q۱۹)	۰/۷۷۴	توجه به مسئولیت اجتماعی در سیاست‌های اقتصادی (q۴۶)	۰/۵۰۲
مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار (q۲۰)	۰/۵۸۹	استفاده از فناوری‌های نوین برای بهبود کارایی اقتصادی (q۴۷)	۰/۴۴۴
توجه به منافع جامعه در سیاست‌های اقتصادی شرکت (q۲۱)	۰/۶۲۶	مدیریت بهینه منابع و کاهش هزینه‌های غیرضروری(q۴۸)	۰/۵۲۶
حمایت از تولید ملی و اشتغال پایدار(q۲۲)	۰/۷۲۳	پایبندی به اخلاق اسلامی در رقابت‌های اقتصادی (q۴۹)	۰/۶۱۶
رعایت ملاحظات زیست‌محیطی در فعالیت‌های اقتصادی(q۲۳)	۰/۶۴۹	صداقت در تبلیغات و اطلاع‌رسانی اقتصادی(q۵۰)	۰/۷۳۹
امانت‌داری و پاسخگویی اقتصادی (q۲۴)	۰/۵۳۸	اولویت‌دهی به منافع ذی‌نفعان نسبت به منافع فردی (q۵۱)	۰/۸۱۵
پاسخگویی مدیران در قبال ذی‌نفعان اقتصادی (q۲۵)	۰/۶۴۴	توجه به عدالت منطقه‌ای در توسعه فعالیت‌های اقتصادی (q۵۲)	۰/۷۴۴
رعایت عدالت و انصاف در قیمت‌گذاری محصولات شرکت (q۲۶)	۰/۷۹۴	ثبات و انسجام در سیاست‌های اقتصادی شرکت(q۵۳)	۰/۶۹۸
شفافیت در فرآیندهای مالی، بودجه‌ای و حسابداری(q۲۷)	۰/۷۳۵	انطباق خط‌مشی‌های اقتصادی شرکت با ارزش‌های اسلامی (q۵۴)	۰/۶۸۹

E-ISSN: 3041-8933

نتایج جدول نشان می‌دهد مقدار استخراجی گویه‌ها بین ۰/۴۴۴ تا ۰/۸۳۷ متغیر است. بیشترین مقدار مربوط به گویه «مشارکت و مشورت اقتصاد» (q۱۴) و کمترین مقدار مربوط به گویه «استفاده از فناوری‌های نوین برای بهبود کارایی اقتصادی» (q۴۷) است. همچنین، مقادیر استخراجی اغلب گویه‌ها در سطح قابل‌قبولی قرار دارند که بیانگر توان مناسب آن‌ها در تبیین واریانس عوامل استخراج‌شده است.

برای شناسایی ساختار ابعاد، ماتریس عاملی با روش چرخش واریماکس بررسی شد. بر اساس ماتریس چرخش‌یافته‌ای که ارائه کرده‌اید، ۵۴ گویه در هشت عامل دسته‌بندی شده‌اند (جدول ۵).

جدول ۵

ماتریس بارهای عاملی چرخش‌یافته واریماکس

بعد	گویه ها
عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی	q۱(۰/۸۵۳)، q۲۶(۰/۸۲۰)، q۲(۰/۷۳۸)، q۳۲(۰/۷۳۱)، q۳۸(۰/۶۶۵)، q۵۲(۰/۶۶۴)
شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی	q۳(۰/۸۶۸)، q۳۱(۰/۷۷۸)، q۴(۰/۷۷۰)، q۲۴(۰/۷۰۶)، q۲۹(۰/۷۰۵)، q۲۵(۰/۶۹۸)، q۲۷(۰/۶۷۸)، q۵۰(۰/۷۴۹)،
سلامت اقتصادی و مقابله با فساد	q۳۳(۰/۷۹۸)، q۵(۰/۸۰۷)، q۳۰(۰/۸۰۸)، q۱۸(۰/۸۰۷)، q۱۹(۰/۸۰۲)، q۴۲(۰/۷۷۵)، q۴۳(۰/۷۴۴)، q۲۸(۰/۷۲۹)، q۳۵(۰/۶۹۱)
عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی	q۸(۰/۶۳۵)، q۹(۰/۵۹۳)، q۳۰(۰/۵۴۰)، q۱۱(۰/۵۲۰)، q۵۳(۰/۸۰۲)، q۵۴(۰/۵۰۹)، q۴۹(۰/۴۹۶)، q۶(۰/۵۰۱)
مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف	q۱۰(۰/۷۳۶)، q۴۸(۰/۸۵۷)، q۴۷(۰/۵۸۱)
کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی	q۱۲(۰/۶۵۱)، q۱۳(۰/۶۵۹)، q۳۷(۰/۷۲۱)، q۳۴(۰/۶۹۹)، q۳۶(۰/۷۰۲)
مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی	q۱۴(۰/۵۸۶)، q۱۵(۰/۶۲۳)، q۴۱(۰/۶۲۰)، q۱۶(۰/۵۹۴)، q۱۷(۰/۵۶۰)، q۴۰(۰/۶۵۹)، q۳۹(۰/۶۹۰)،
مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی	q۲۰(۰/۶۰۲)، q۲۱(۰/۶۳۴)، q۴۵(۰/۵۹۵)، q۲۲(۰/۵۳۶)، q۴۴(۰/۵۷۵)، q۲۳(۰/۶۵۳)، q۷(۰/۵۸۳)، q۵۱(۰/۶۲۱)، q۴۶(۰/۵۸۶)

نتایج ماتریس چرخش‌یافته مؤلفه‌ها با استفاده از روش واریماکس نشان داد که ۵۴ گویه پژوهش در قالب هشت عامل قابل دسته‌بندی هستند. بارهای عاملی گویه‌ها بین ۰/۴۹۶ تا ۰/۸۶۸ متغیر است که بیانگر میزان ارتباط هر گویه با عامل مربوط به خود است. بر این اساس، هشت بُعد عدالت اقتصادی، شفافیت و پاسخگویی، سلامت اقتصادی، عقلانیت اقتصادی، مدیریت بهینه منابع، کرامت انسانی، مشارکت و مشورت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شناسایی شدند. این نتایج مبنای تجربی مناسبی برای تبیین ساختار ابعاد مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی فراهم می‌کند.

به‌منظور تعیین اولویت و وزن نسبی ابعاد و زیرمعیارهای مدل، از روش تحلیل شبکه‌ای فازی استفاده شد. در این روش، مقایسات زوجی میان ابعاد و زیرمعیارها انجام گرفت و پس از تشکیل سوپر ماتریس اولیه، سوپر ماتریس موزون و سوپر ماتریس حد، وزن‌های نهایی استخراج شدند.

جدول ۶

اوزان نهایی ابعاد اصلی بر اساس سوپر ماتریس حد

رتبه	بعد اصلی	وزن نهایی
۱	سلامت اقتصادی و مقابله با فساد	۰/۱۴۶
۲	شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی	۰/۰۹۷
۳	عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی	۰/۰۹۳
۴	مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی	۰/۰۸۷
۵	مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی	۰/۰۸۲
۶	عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی	۰/۰۷۵
۷	کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی	۰/۰۶۹
۸	مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف	۰/۰۶۶

نتایج نشان می‌دهد که سلامت اقتصادی و مقابله با فساد با وزن ۰/۱۴۶ در رتبه نخست قرار گرفته است. پس از آن، شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی با وزن ۰/۰۹۷ و عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی با وزن ۰/۰۹۳در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف نیز با وزن ۰/۰۶۶ کمترین وزن را در میان ابعاد اصلی کسب کرده است.

پس از تعیین وزن نهایی ابعاد اصلی، وزن زیرمعیارهای هر بُعد نیز با استفاده از مقایسات زوجی و روش تحلیل شبکه‌ای فازی محاسبه شد. نتایج این محاسبات، میزان اهمیت نسبی زیرمعیارها را در هر یک از ابعاد مدل مشخص می‌کند. اوزان زیرمعیارهای هشت بُعد اصلی در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۷

میانگین مقایسات زوجی و اوزان زیرمعیارهای هشت بُعد مدل

بعد اصلی	کد	زیر معیار	وزن
عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی	A۱	عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی	۰/۰۷۱
	A۲	رعایت عدالت و انصاف در قیمت‌گذاری محصولات شرکت	۰/۰۳۱
	A۳	پرهیز از تبعیض در تخصیص منابع مالی	۰/۰۳۳
	A۴	رعایت انصاف در قراردادهای اقتصادی با شرکا و پیمانکاران	۰/۰۳۸
	A۵	پرهیز از تبعیض در ارتقا، پاداش و فرصت‌های اقتصادی	۰/۰۵۳
	A۶	توجه به عدالت منطقه‌ای در توسعه فعالیت‌های اقتصادی	۰/۰۵۹
شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی	B۱	شفافیت و پاسخگویی اقتصادی	۰/۰۸۲
	B۲	پاسخگویی مدیران نسبت به تصمیمات اقتصادی	۰/۰۷۰
	B۳	اطلاع‌رسانی صادقانه به ذی‌نفعان	۰/۰۷۲
	B۴	امانت‌داری و پاسخگویی اقتصادی	۰/۰۴۶
	B۵	امانت‌داری در استفاده از منابع مالی شرکت	۰/۰۶۵
	B۶	پاسخگویی مدیران در قبال ذی‌نفعان اقتصادی	۰/۰۷۱
	B۷	شفافیت در فرآیندهای مالی، بودجه‌ای و حسابداری	۰/۰۷۵
	B۸	صداقت در تبلیغات و اطلاع‌رسانی اقتصادی	۰/۰۳۰
سلامت اقتصادی و مقابله با فساد	C۱	التزام به قوانین و مقررات اقتصادی کشور	۰/۰۳۵
	C۲	سلامت اقتصادی و پرهیز از ربا و فساد	۰/۰۶۸

E-ISSN: 3041-8933

	C۳	مقابله فعال با فساد اقتصادی در سازمان	۰/۰۹۵
	C۴	سلامت اداری و مقابله با فساد	۰/۰۸۴
	C۵	مقابله با رانت و روابط ناسالم اقتصادی	۰/۰۷۵
	C۶	شفافیت در انعقاد قراردادهای اقتصادی	۰/۱۰۹
	C۷	نظارت مؤثر بر گردش‌های مالی شرکت	۰/۰۷۷
	C۸	پرهیز از معاملات ربوی و فعالیت‌های اقتصادی شبهه‌ناک	۰/۰۸۶
	C۹	پرهیز از اسراف و اتلاف منابع مالی و مادی	۰/۰۵۳
عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی	D۱	عقلانیت و تدبیر اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی	۰/۰۳۷
	D۲	تصمیم‌گیری اقتصادی مبتنی بر حکمت و تدبیر	۰/۰۹۹
	D۳	اولویت‌دهی به منافع بلندمدت بر سود کوتاه‌مدت	۰/۱۱۰
	D۴	ثبات و انسجام در سیاست‌های اقتصادی شرکت	۰/۲۲۴
	D۵	انطباق خط‌مشی‌های اقتصادی شرکت با ارزش‌های اسلامی	۰/۰۷۶
	D۶	پایبندی به اخلاق اسلامی در رقابت‌های اقتصادی	۰/۰۶۲
	D۷	رعایت اصول حلال و حرام در فعالیت‌های اقتصادی	۰/۱۸۶
مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف	E۱	پرهیز از اسراف	۰/۱۵۷
	E۲	بهینه‌سازی منابع و کاهش هزینه‌های غیرضروری	۰/۱۰۳
	E۳	به‌کارگیری فناوری‌های نوین	۰/۲۵۱
کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی	F۱	تعهد به نیروی انسانی و کرامت کارکنان	۰/۰۲۶
	F۲	توجه به کرامت انسانی کارکنان در تصمیمات اقتصادی	۰/۰۴۵
	F۳	عدالت در نظام پرداخت و مزایا	۰/۰۸۳
	F۴	توجه به منافع بلندمدت شرکت در کنار سودآوری کوتاه‌مدت	۰/۰۷۶
	F۵	رعایت کرامت انسانی کارکنان در سیاست‌های اقتصادی	۰/۰۶۳
مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی	G۱	مشارکت و مشورت اقتصادی	۰/۰۲۸
	G۲	استفاده از نظرات کارکنان در سیاست‌های اقتصادی	۰/۰۶۲
	G۳	تقویت مشارکت کارکنان در تصمیم‌گیری‌های مالی	۰/۰۸۳
	G۴	تقویت روحیه مشارکت در تصمیم‌گیری‌های مالی	۰/۰۷۵
	G۵	التزام به اصل مشورت در مدیریت اقتصادی	۰/۰۶۳
	G۶	التزام به اصل مشورت در سیاست‌گذاری اقتصادی	۰/۰۹۹
	G۷	استفاده از نظرات کارشناسان در تصمیمات اقتصادی	۰/۰۶۸
مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی	H۱	مسئولیت‌پذیری اجتماعی، اسلامی و توسعه پایدار	۰/۰۲۳
	H۲	سلامت اقتصادی و پرهیز از ربا و فساد	۰/۰۵۸
	H۳	حمایت از اشتغال پایدار و عادلانه	۰/۰۸۹
	H۴	حمایت از تولید ملی و اشتغال پایدار	۰/۰۵۷
	H۵	حمایت از تولید ملی و زنجیره تأمین داخلی	۰/۰۳۶
	H۶	رعایت ملاحظات زیست‌محیطی در فعالیت‌های اقتصادی	۰/۲۰۴
	H۷	مسئولیت‌پذیری اجتماعی اسلامی در سیاست‌های اقتصادی	۰/۰۶۸
	H۸	اولویت‌دهی به منافع ذی‌نفعان نسبت به منافع فردی	۰/۰۷۵
	H۹	توجه به مسئولیت اجتماعی در منافع اقتصادی	۰/۰۴۷

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد که در بُعد عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی، زیرمعیار «عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی» با وزن ۰/۰۷۱ بالاترین وزن را در میان زیرمعیارهای این بُعد به خود اختصاص داده است. در بُعد شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی، زیرمعیار

«شفافیت و پاسخگویی اقتصادی» با وزن ۰/۰۸۲ در جایگاه نخست قرار دارد. در بُعد سلامت اقتصادی و مقابله با فساد، زیرمعیار «شفافیت در انعقاد قراردادهای اقتصادی» با وزن ۰/۱۰۹ بیشترین وزن را کسب کرده است.

در بُعد عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی، زیرمعیار «ثبات و انسجام در سیاست‌های اقتصادی شرکت» با وزن ۰/۲۲۴ بالاترین وزن را دارد. در بُعد مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف، زیرمعیار «به‌کارگیری فناوری‌های نوین» با وزن ۰/۲۵۱ در رتبه نخست قرار گرفته است. در بُعد کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی، زیرمعیار «عدالت در نظام پرداخت و مزایا» با وزن ۰/۰۸۳ بیشترین وزن را به خود اختصاص داده است.

همچنین، در بُعد مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی، زیرمعیار «التزام به اصل مشورت در سیاست‌گذاری اقتصادی» با وزن ۰/۰۹۹ و در بُعد مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی، زیرمعیار «رعایت ملاحظات زیست‌محیطی در فعالیت‌های اقتصادی» با وزن ۰/۲۰۴ بالاترین وزن را در میان زیرمعیارهای بُعد مربوطه کسب کرده‌اند.

برای بررسی اعتبار مقایسات زوجی، نرخ سازگاری ماتریس‌های مربوط به ابعاد و زیرمعیارها محاسبه شد. بر اساس نتایج گزارش‌شده، نرخ سازگاری ماتریس‌های زیرمعیارها به شرح زیر است.

جدول ۸

نرخ سازگاری ماتریس‌های مقایسات زوجی

بعد	نرخ ناسازگاری
عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی	۰/۰۸۸
شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی	۰/۰۹۴
سلامت اقتصادی و مقابله با فساد	۰/۰۹۸
عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی	۰/۰۸۰
مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف	۰/۰۶۲
کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی	۰/۰۷۹
مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی	۰/۰۷۴
مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی	۰/۰۹۱

نتایج جدول فوق نشان می‌دهد که نرخ ناسازگاری در تمامی ماتریس‌های مقایسات زوجی زیرمعیارها کمتر از ۱/۰ است. کمترین نرخ ناسازگاری مربوط به بُعد مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف با مقدار ۰/۰۶۲ و بیشترین آن مربوط به بُعد سلامت اقتصادی و مقابله با فساد با مقدار ۰/۰۹۸ است. از آنجا که نرخ ناسازگاری تمامی ماتریس‌ها در محدوده قابل‌قبول قرار دارد، می‌توان گفت مقایسات زوجی انجام‌شده از سازگاری قابل‌قبولی برخوردارند و وزن‌های حاصل از آن‌ها برای ادامه فرایند تحلیل قابل استفاده هستند. به‌منظور تعیین میزان تأثیرگذاری متقابل ابعاد اصلی و محاسبه اولویت نهایی آن‌ها، مراحل تشکیل سوپر ماتریس در روش تحلیل شبکه‌ای فازی انجام شد. در این فرایند، ابتدا روابط درونی میان هشت بُعد اصلی مشخص و وزن این روابط محاسبه شد.

پس از بررسی سازگاری مقایسات زوجی، به‌منظور تعیین وزن نهایی ابعاد اصلی و شناسایی اولویت آن‌ها در مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، از روش تحلیل شبکه‌ای فازی استفاده شد. در این روش، ابتدا روابط درونی میان ابعاد اصلی مشخص و

E-ISSN: 3041-8933

سپس با تشکیل و به‌روزرسانی سوپر ماتریس‌ها، وزن نهایی هر یک از ابعاد محاسبه شد. نتایج حاصل از سوپر ماتریس حد، مبنای تعیین اولویت نهایی ابعاد قرار گرفت که در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۹

وزن نهایی و رتبه‌بندی ابعاد اصلی پژوهش

بعد	نرخ ناسازگاری
سلامت اقتصادی و مقابله با فساد	۰/۱۴۶
شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی	۰/۰۹۷
عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی	۰/۰۹۳
مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی	۰/۰۸۷
مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی	۰/۰۸۲
عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی	۰/۰۷۵
کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی	۰/۰۶۹
مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف	۰/۰۶۶

نتایج جدول فوق نشان می‌دهد که بُعد «سلامت اقتصادی و مقابله با فساد» با وزن نهایی ۰/۱۴۶ در رتبه نخست قرار گرفته است. این نتیجه بیانگر اهمیت مقابله با فساد، رعایت سلامت اقتصادی و پایبندی به اصول قانونی و اخلاقی در اجرای خط‌مشی اقتصادی شرکت کرمان موتور است. پس از آن، بُعد «شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی» با وزن ۰/۰۹۷ و بُعد «عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی» با وزن ۰/۰۹۳ به‌ترتیب رتبه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین، ابعاد «مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی» و «مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی» به‌ترتیب در رتبه‌های چهارم و پنجم قرار دارند. ابعاد «عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی»، «کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی» و «مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف» نیز رتبه‌های ششم تا هشتم را کسب کرده‌اند.

به‌منظور بررسی اعتبار مدل پیشنهادی، نتایج پژوهش و ساختار نهایی مدل در اختیار ۲۰ نفر از خبرگان مشارکت‌کننده در فرایند طراحی مدل قرار گرفت و از آنان خواسته شد نظر خود را درباره اعتبار و پذیرش مدل اعلام کنند. نتایج این ارزیابی در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱۰

نتایج بررسی اعتبار مدل پژوهش

خبرگان	فراوانی	درصد
تأیید مدل	۲۰	۱۰۰
عدم تأیید مدل	۰	۰
کل	۲۰	۱۰۰

بر اساس نتایج جدول فوق، هر ۲۰ نفر از خبرگان، معادل ۱۰۰ درصد پاسخ‌دهندگان، مدل پیشنهادی را تأیید کرده‌اند و هیچ‌یک از آنان نظر مخالفی ارائه نداده‌اند. این یافته نشان‌دهنده پذیرش کامل مدل از سوی خبرگان مشارکت‌کننده در پژوهش و برخورداری آن از اعتبار

خبرگانی است. بنابراین، می‌توان گفت مدل طراحی‌شده از دیدگاه متخصصان، چارچوبی قابل قبول برای تبیین اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی در شرکت کرمان موتور فراهم می‌کند.

شکل ۱

مدل ساختاری-تفسیری عوامل خط‌مشی اقتصادی شرکت کرمان موتور مبتنی بر ارزش‌های اسلامی

در ساختار حاصل، بُعد «سلامت اقتصادی و مقابله با فساد» در بالاترین سطح و بُعد «مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف» در پایین‌ترین سطح قرار گرفته است. این ساختار نشان می‌دهد ابعاد واقع در سطوح پایین‌تر از قدرت اثرگذاری بیشتری برخوردارند و نقش زیربنایی در شکل‌گیری سایر ابعاد ایفا می‌کنند؛ درحالی‌که ابعاد سطوح بالاتر بیشتر تحت تأثیر عوامل سطوح پایین‌تر قرار دارند و نقش پیامدی‌تری در مدل دارند. بر این اساس، مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف به‌عنوان بُعدی زیربنایی و سلامت اقتصادی و مقابله با فساد به‌عنوان بُعدی با جایگاه پیامدی در ساختار مدل شناسایی شده‌اند (شکل ۱).

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی در شرکت کرمان موتور ماهیتی چندبعدی دارد و نمی‌توان آن را صرفاً به رعایت مجموعه‌ای محدود از موازین شرعی یا اخلاقی در تصمیم‌های مالی تقلیل داد. تحلیل عاملی اکتشافی ۵۴ گویه پژوهش را در قالب هشت بعد شامل عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی، شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی، سلامت اقتصادی و مقابله با فساد، عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی، مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف، کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی، مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی، و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی سازمان‌دهی کرد و این عوامل در مجموع ۶۵،۰۵ درصد واریانس کل را تبیین کردند. این یافته نشان می‌دهد که اجرای خط‌مشی اقتصادی اسلامی باید مجموعه‌ای منسجم از ملاحظات اقتصادی، اخلاقی، مدیریتی، انسانی و اجتماعی را در بر گیرد. چنین برداشتی با تحول ادبیات مسئولیت اجتماعی و حکمرانی

E-ISSN: 3041-8933

شرکتی همسو است؛ زیرا در رویکردهای جدید، عملکرد بنگاه تنها بر پایه نتایج مالی ارزیابی نمی‌شود، بلکه کیفیت ارتباط با ذی‌نفعان، مسئولیت اجتماعی، شفافیت و آثار اقتصادی و اجتماعی تصمیم‌های شرکت نیز اهمیت دارد (Awa et al., 2024; Wang et al., 2024). این نتیجه همچنین با ادبیات حکمرانی شرکتی اسلامی همخوان است که حکمرانی را فراتر از رعایت صوری الزامات شرعی دانسته و آن را دربرگیرنده نظارت، حسابرسی، مدیریت ریسک، پاسخگویی، پایداری و نقش‌آفرینی مدیران معرفی می‌کند (Lestari et al., 2025).

نخستین بعد شناسایی‌شده، عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی بود که مؤلفه‌هایی مانند عدالت در قیمت‌گذاری، پرهیز از تبعیض در تخصیص منابع، انصاف در قراردادها و رعایت عدالت در فرصت‌های اقتصادی را شامل می‌شود. این یافته بیانگر آن است که در چارچوب خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، سودآوری نمی‌تواند مستقل از کیفیت توزیع منافع و هزینه‌ها میان ذی‌نفعان مورد توجه قرار گیرد. عدالت در چنین الگویی به معنای ایجاد تعادل میان منافع شرکت و حقوق کارکنان، مشتریان، تأمین‌کنندگان، پیمانکاران و جامعه است. این برداشت با رویکرد مقاصد شریعت سازگار است که مسئولیت شرکت را به تأمین مصالح عمومی، رعایت عدالت و جلوگیری از وارد شدن زیان ناموجه به ذی‌نفعان مرتبط می‌کند (Abd Aziz et al., 2023). همچنین، الگوی مسئولیت اجتماعی اسلامی مبتنی بر مقاصد شریعت و احسان بر این اصل استوار است که فعالیت اقتصادی باید علاوه بر مشروعیت اقتصادی، واجد جهت‌گیری اخلاقی و مسئولانه در برابر دیگران باشد (Khakim et al., 2024). یافته حاضر با دیدگاه خانی نیز همسو است که مسئولیت اجتماعی در اخلاق اسلامی را تعهدی اخلاقی دانسته و آن را با کیفیت حکمرانی سازمان مرتبط می‌سازد (Khani, 2024).

بعد شفافیت، پاسخگویی و امانت‌داری اقتصادی نیز جایگاه مهمی در مدل داشت و در تحلیل شبکه‌ای فازی با وزن ۰٫۰۹۷ در رتبه دوم ابعاد اصلی قرار گرفت. این رتبه نشان می‌دهد که از دیدگاه خبرگان، اجرای خط‌مشی اقتصادی اسلامی بدون وجود جریان اطلاعات شفاف، پاسخگویی مدیران و امانت‌داری در استفاده از منابع امکان تحقق مؤثر ندارد. شفافیت موجب کاهش ابهام در تصمیم‌های مالی، قراردادها، بودجه‌ها و نحوه تخصیص منابع می‌شود و زمینه ارزیابی عملکرد مدیران را فراهم می‌آورد. در این چارچوب، پاسخگویی صرفاً یک الزام اداری نیست، بلکه بخشی از تعهد اخلاقی مدیر در قبال منابعی است که در اختیار سازمان قرار گرفته است. این یافته با نتایج تفتیان و همکاران همسو است که نشان دادند مسئولیت اجتماعی اسلامی می‌تواند در کنار عوامل حسابداری با کیفیت گزارشگری مالی شرکت ارتباط داشته باشد (Taftian et al., 2026). همچنین، چارچوب حکمرانی شرکتی اسلامی ـ ایرانی ارائه‌شده از سوی جباری و همکاران، شفافیت، پاسخگویی، نظارت اسلامی و تعهد اجتماعی را از مؤلفه‌های اصلی حکمرانی معرفی می‌کند (Jabbari et al., 2025). بنابراین، نتیجه حاضر تأکید می‌کند که امانت‌داری و پاسخگویی زمانی در اجرای خط‌مشی اقتصادی اثرگذار خواهند بود که در فرایندهای عملی نظیر گزارشگری مالی، بودجه‌ریزی، کنترل قراردادها و نظارت مدیریتی نهادینه شوند.

مهم‌ترین یافته حاصل از FANP آن بود که سلامت اقتصادی و مقابله با فساد با وزن ۰٫۱۴۶ در رتبه نخست ابعاد مدل قرار گرفت. این نتیجه نشان می‌دهد که خبرگان، جلوگیری از فساد، رانت، روابط اقتصادی ناسالم و انحراف منابع را مهم‌ترین اولویت در اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی ارزیابی کرده‌اند. اهمیت این یافته از آن جهت است که بدون سلامت اقتصادی، سایر ارزش‌ها مانند عدالت، مسئولیت‌پذیری و شفافیت نیز ممکن است به سطح بیانی و رسمی محدود شوند. وجود سازوکارهای کنترلی، رعایت قوانین، شفافیت قراردادها و نظارت بر جریان‌های مالی بستر لازم برای تحقق سایر ابعاد مدل را ایجاد می‌کند. این یافته با نتایج لستاری و همکاران درباره نقش نظارت، حسابرسی و مدیریت ریسک در حکمرانی شرکتی اسلامی همسو است (Lestari et al., 2025). همچنین، یافته‌های موسی و همکاران درباره نقش ساختارهای نظارت شرعی و ویژگی‌های هیئت‌مدیره در رفتارهای مالی بانک‌های اسلامی نشان می‌دهد که کیفیت ساختارهای حاکمیتی

می‌تواند در کنترل رفتارهای مالی فرصت‌طلبانه اهمیت داشته باشد (Musa et al., 2025). از این رو، برجسته شدن سلامت اقتصادی در مدل حاضر را می‌توان نشانه‌ای از ضرورت تبدیل ارزش‌های اسلامی به سازوکارهای رسمی کنترل، پیشگیری و پاسخگویی دانست.

در رتبه سوم، عدالت اقتصادی و انصاف سازمانی با وزن ۰,۰۹۳ قرار گرفت و پس از آن مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی و مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی در رتبه‌های چهارم و پنجم جای گرفتند. این ترتیب نشان می‌دهد که مدل پژوهش ضمن اولویت دادن به سلامت و شفافیت اقتصادی، ابعاد اجتماعی و مشارکتی را نیز جزء لاینفک اجرای خط‌مشی می‌داند. مسئولیت‌پذیری اجتماعی در این چارچوب نباید یک فعالیت جانبی یا تبلیغاتی تلقی شود، بلکه باید به بخشی از منطق تخصیص منابع و تصمیم‌گیری اقتصادی تبدیل شود. این تفسیر با یافته‌های فرخ‌شاهی‌نیا درباره نقش مسئولیت اجتماعی در تنظیم رابطه سازمان با جامعه و ذی‌نفعان و بهبود حکمرانی سازمانی همسو است (Farrokhshahinia, 2023). همچنین، مدل حقوقی ـ اقتصادی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در ایران بر ضرورت پیوند فعالیت اقتصادی با تعهدات اجتماعی و حقوقی بنگاه تأکید دارد (Heydarimanesh et al., 2024). از منظر نظریه ذی‌نفعان نیز سازمان در برابر گروه‌های مختلفی که از تصمیم‌های آن متأثر می‌شوند مسئول است و باید منافع آنان را در فرایند تصمیم‌گیری در نظر گیرد (Awa et al., 2024).

شناسایی مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه پایدار اسلامی به‌عنوان یکی از ابعاد اصلی، نشان‌دهنده آن است که مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی مورد نظر پژوهش، عملکرد اقتصادی را از ملاحظات اجتماعی و زیست‌محیطی جدا نمی‌داند. این نتیجه با یافته‌های رادین و همکاران همسو است که نقش مقاصد شریعت را در ارتباط میان ابعاد محیط‌زیستی، اجتماعی و حکمرانی و عملکرد مالی مورد تأکید قرار داده‌اند (Radin et al., 2024). به همین ترتیب، حسن و نصیر نشان داده‌اند که ارزیابی عملکرد در چارچوب اسلامی مستلزم توجه هم‌زمان به عملکرد مالی و ابعاد گسترده‌تر پایداری است و مقاصد شریعت می‌تواند میان این حوزه‌ها پیوند ایجاد کند (Hassan & Nasir, 2026). وولانداری و همکاران نیز با بررسی پایداری شرکتی در شرایط آسیب‌پذیری مالی، بر ضرورت هماهنگی مسئولیت اجتماعی اسلامی و ملاحظات زیست‌محیطی با شرایط و ظرفیت اقتصادی شرکت تأکید کرده‌اند (Wulandari et al., 2026). بنابراین، نتیجه حاضر حاکی از آن است که اجرای خط‌مشی اقتصادی اسلامی در یک شرکت صنعتی زمانی جامع خواهد بود که علاوه بر سلامت مالی، آثار اجتماعی، اشتغال، حمایت از تولید، محیط زیست و پایداری بلندمدت نیز در تصمیم‌ها لحاظ شوند.

بعد مشارکت، مشورت و تصمیم‌گیری جمعی اقتصادی نیز نشان می‌دهد که خط‌مشی ارزش‌محور از نظر ساختار تصمیم‌گیری نمی‌تواند صرفاً مبتنی بر تمرکز اقتدار در سطوح عالی مدیریت باشد. استفاده از دیدگاه کارکنان و کارشناسان، مشورت در سیاست‌گذاری اقتصادی و مشارکت در تصمیم‌های مالی می‌تواند کیفیت تصمیم‌ها و پذیرش آن‌ها را افزایش دهد. این یافته با رویکرد ذی‌نفعان همسو است که مشارکت و توجه به گروه‌های متأثر از تصمیمات سازمان را جزء مبانی مسئولیت‌پذیری شرکتی می‌داند (Awa et al., 2024). از سوی دیگر، اولویت‌بندی برنامه‌های مسئولیت اجتماعی بر مبنای مقاصد شریعت نیز نشان داده است که تصمیم‌گیری درباره تخصیص منابع اجتماعی باید بر پایه معیارهای روشن، چندبعدی و متناسب با اهداف ارزشی انجام شود (Prasetiyo, 2023). بنابراین، مشورت در مدل حاضر را می‌توان نه فقط یک اصل اخلاقی، بلکه سازوکاری مدیریتی برای ارتقای عقلانیت جمعی و کاهش احتمال تصمیم‌های یک‌جانبه دانست.

عقلانیت، تدبیر و حکمت اقتصادی و نیز مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف از دیگر ابعاد مدل بودند. این یافته اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا نشان می‌دهد ارزش‌مداری اسلامی در تعارض با کارایی اقتصادی قرار ندارد. برعکس، پرهیز از اتلاف منابع، توجه به منافع بلندمدت، ثبات در سیاست‌های اقتصادی و استفاده مناسب از فناوری و منابع، بخشی از همان الگوی ارزش‌محور محسوب می‌شود. بنابراین، اجرای خط‌مشی اسلامی به معنای جایگزینی ملاحظات اقتصادی با ارزش‌های اخلاقی نیست، بلکه هدف آن ادغام کارایی، مسئولیت و اخلاق در یک

E-ISSN: 3041-8933

چارچوب مشترک است. این تفسیر با رویکرد پایداری مبتنی بر مقاصد شریعت سازگار است؛ زیرا مطالعات نشان داده‌اند که دستیابی به پایداری مستلزم برقراری توازن میان عملکرد مالی، مسئولیت اجتماعی و ملاحظات محیطی است (Hassan & Nasir, 2026; Wulandari et al., 2026). همچنین، ارتباط مسئولیت اجتماعی با پیامدهای اقتصادی و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی نشان می‌دهد که رعایت اصول مسئولانه الزاماً هزینه‌ای در برابر کارایی نیست و می‌تواند بخشی از سازوکار عملکرد پایدار شرکت باشد (Wang et al., 2024).

بعد کرامت انسانی و عدالت در نظام منابع انسانی نیز نشان داد که کارکنان در مدل اجرای خط‌مشی اقتصادی اسلامی صرفاً به‌عنوان نهاده تولید مورد توجه قرار نمی‌گیرند. عدالت در پرداخت، رعایت کرامت کارکنان، پرهیز از تبعیض در ارتقا و پاداش و توجه به حقوق نیروی انسانی از اجزای این بعد هستند. این یافته از نظر نظری با رویکرد اسلامی مسئولیت اجتماعی همخوان است؛ زیرا در این رویکرد، مسئولیت شرکت نه فقط در برابر مشتری یا جامعه، بلکه در برابر همه ذی‌نفعان داخلی و خارجی تعریف می‌شود (Abd Aziz et al., 2023; Khakim et al., 2024). همچنین، خانی بر این نکته تأکید دارد که انگیزه اخلاقی مسئولیت اجتماعی می‌تواند نحوه تعامل شرکت با گروه‌های ذی‌نفع را تحت تأثیر قرار دهد (Khani, 2024). بر این اساس، اجرای خط‌مشی اقتصادی اسلامی زمانی معتبر است که اصول عدالت و امانت‌داری نه فقط در معاملات بیرونی، بلکه در سیاست‌های منابع انسانی نیز مشاهده شود.

نتایج مدل‌سازی ساختاری تفسیری نکته مهم دیگری را آشکار ساخت. در ساختار سلسله‌مراتبی حاصل، «مدیریت بهینه منابع و پرهیز از اسراف» در پایین‌ترین سطح و در نتیجه در جایگاهی زیربنایی و دارای قدرت اثرگذاری بیشتر قرار گرفت، در حالی که «سلامت اقتصادی و مقابله با فساد» در بالاترین سطح و در موقعیتی پیامدی‌تر قرار داشت. این نتیجه در نگاه نخست ممکن است با رتبه نخست سلامت اقتصادی در FANP متفاوت به نظر برسد، اما در واقع دو تحلیل ابعاد متفاوتی از مدل را نشان می‌دهند. FANP اهمیت نسبی عوامل را بیان می‌کند، در حالی که ISM جایگاه ساختاری و جهت اثرگذاری آن‌ها را مشخص می‌سازد. بنابراین، سلامت اقتصادی از نظر اولویت مدیریتی مهم‌ترین بعد است، اما دستیابی به آن مستلزم ایجاد زیرساخت‌هایی مانند مدیریت صحیح منابع، کاهش اتلاف، عقلانیت اقتصادی، شفافیت و سایر عوامل زیربنایی است. این نتیجه با یافته‌های حسینی و همکاران درباره روابط متقابل میان عناصر گزارشگری پایداری و تفاوت میان ابعاد اثرگذار و اثرپذیر همسو است (Hosseini et al., 2024). همچنین، مطالعات مربوط به حکمرانی اسلامی نشان می‌دهند که سلامت عملکرد سازمان محصول تعامل سازوکارهای مختلف نظارتی، مدیریتی و اخلاقی است و نمی‌توان آن را تنها از طریق یک اقدام مستقل ایجاد کرد (Jabbari et al., 2025; Lestari et al., 2025).

از سوی دیگر، تأیید مدل توسط هر ۲۰ خبره، یعنی ۱۰۰ درصد مشارکت‌کنندگان مرحله اعتبارسنجی، نشان‌دهنده پذیرش مناسب چارچوب پیشنهادی از منظر تخصصی است. چنین توافقی بیانگر آن است که ابعاد استخراج‌شده از نظر خبرگان با الزامات اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی در شرکت مورد مطالعه تناسب دارند. با این حال، ارزش اصلی مدل نه فقط در شناسایی فهرستی از ارزش‌ها، بلکه در ترکیب سه سطح تحلیل یعنی شناسایی ابعاد، اولویت‌بندی آن‌ها و تعیین روابط ساختاری میان عوامل است. ادبیات پیشین عمدتاً هر یک از حوزه‌های حکمرانی، مسئولیت اجتماعی، مقاصد شریعت، پایداری یا گزارشگری را به‌طور مستقل بررسی کرده است (Hosseini et al., 2024; Radin et al., 2024; Taftian et al., 2026). مدل حاضر با ادغام این حوزه‌ها در یک چارچوب اجرایی برای یک شرکت صنعتی، می‌کوشد فاصله میان اصول هنجاری و سازوکارهای اجرایی را کاهش دهد. در مجموع، یافته‌ها نشان می‌دهند که نهادینه‌سازی ارزش‌های اسلامی در خط‌مشی اقتصادی مستلزم ایجاد یک نظام منسجم است که در آن مدیریت منابع، عقلانیت اقتصادی، مشارکت، کرامت انسانی، مسئولیت اجتماعی، عدالت، شفافیت و سلامت اقتصادی به صورت سلسله‌مراتبی و متقابل یکدیگر را تقویت کنند.

یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر، تمرکز بر شرکت کرمان موتور به‌عنوان مطالعه موردی است؛ ازاین‌رو، تعمیم مستقیم نتایج به همه شرکت‌های صنعتی، خودروسازی یا سایر بخش‌های اقتصادی باید با احتیاط صورت گیرد. همچنین، بخش مهمی از داده‌های پژوهش بر قضاوت خبرگان استوار بوده و با وجود انتخاب افراد دارای تجربه و دانش مرتبط، امکان تأثیر برداشت‌های ذهنی، سوگیری‌های حرفه‌ای یا تفاوت در تفسیر ارزش‌های اسلامی وجود دارد. تعداد خبرگان نیز متناسب با روش‌های دلفی فازی، FANP و ISM تعیین شده است و نمی‌توان آن را معادل یک نمونه آماری گسترده دانست. افزون بر این، مدل طراحی‌شده عمدتاً ساختار مفهومی، اولویت‌ها و روابط میان ابعاد را نشان می‌دهد و آثار اجرای واقعی آن بر شاخص‌هایی نظیر بهره‌وری، سودآوری، رضایت کارکنان، اعتماد ذی‌نفعان یا عملکرد پایداری در یک دوره زمانی طولانی بررسی نشده است. تغییر شرایط اقتصادی، قانونی، فناورانه و سازمانی نیز ممکن است در طول زمان بر اهمیت نسبی برخی ابعاد و مؤلفه‌های مدل اثر بگذارد.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده مدل حاضر را در سایر شرکت‌های خودروسازی، بنگاه‌های تولیدی و صنایع مختلف آزمون کنند تا میزان ثبات و قابلیت تعمیم ابعاد آن مشخص شود. همچنین می‌توان با طراحی پرسشنامه مبتنی بر ابعاد و مؤلفه‌های شناسایی‌شده و استفاده از نمونه‌های بزرگ‌تر، مدل را از طریق تحلیل عاملی تأییدی و مدل‌سازی معادلات ساختاری اعتبارسنجی کرد. انجام مطالعات مقایسه‌ای میان شرکت‌های دولتی و خصوصی یا میان صنایع مختلف نیز می‌تواند تفاوت‌های زمینه‌ای در اولویت ارزش‌ها را آشکار سازد. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های طولی، اثر استقرار این مدل بر شاخص‌های عملکرد مالی، بهره‌وری منابع، فساد سازمانی، شفافیت، اعتماد ذی‌نفعان، رضایت کارکنان و عملکرد اجتماعی و زیست‌محیطی بررسی شود. همچنین، توسعه مدل با در نظر گرفتن متغیرهای زمینه‌ای مانند فرهنگ سازمانی، سبک رهبری، بلوغ نظام کنترل داخلی، تحول دیجیتال و شدت رقابت می‌تواند شناخت دقیق‌تری از شرایط موفقیت اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی فراهم کند.

از منظر کاربردی، پیشنهاد می‌شود مدیران شرکت کرمان موتور اجرای مدل را به‌صورت مرحله‌ای و بر اساس روابط ساختاری شناسایی‌شده دنبال کنند و ابتدا زیرساخت‌های مدیریت بهینه منابع، کاهش اتلاف، نظام اطلاعاتی شفاف و سازوکارهای مشارکت کارکنان را تقویت نمایند. تدوین شاخص‌های قابل اندازه‌گیری برای هر یک از ابعاد مدل، ایجاد داشبورد پایش دوره‌ای، بازنگری سازوکارهای کنترل قراردادها و گردش‌های مالی، تقویت نظام گزارشگری و پاسخگویی و تعریف مسئولیت روشن برای واحدهای سازمانی می‌تواند به عملیاتی شدن مدل کمک کند. همچنین پیشنهاد می‌شود اصول عدالت در نظام پرداخت، انتخاب تأمین‌کنندگان، قیمت‌گذاری و تخصیص منابع در قالب دستورالعمل‌های اجرایی مشخص شود و سازوکارهای پیشگیری از فساد و تعارض منافع تقویت گردد. تشکیل کمیته‌ای بین‌وظیفه‌ای برای نظارت بر اجرای خط‌مشی اقتصادی مبتنی بر ارزش‌ها، آموزش مدیران و کارکنان و پیوند دادن شاخص‌های مدل با ارزیابی عملکرد مدیران نیز می‌تواند زمینه تبدیل ارزش‌های اسلامی از اصول کلی به رویه‌های روزمره و قابل سنجش سازمانی را فراهم سازد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافعی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

E-ISSN: 3041-8933

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

Abd Aziz, H., Abd Ghadas, Z. A., & Ossofo, A. B. (2023). Corporate social responsibility under the Maqasid Syariah concept in Malaysia: Why does it matter? *Jurnal Media Hukum*, *30*(1), 53-65. https://doi.org/10.18196/jmh.v30i1.16916

Awa, H. O., Etim, W., & Ogbonda, E. (2024). Stakeholders, stakeholder theory and corporate social responsibility (CSR). *International Journal of Corporate Social Responsibility*, *9*, 11. https://doi.org/10.1186/s40991-024-00094-y

Farrokhshahinia, R. (2023). Consequences of Decentralizing Iranian Support Organizations Based on Corporate Social Responsibility. *Excellent Governance*, *4*(15), 57-76.

Hassan, M., & Nasir, I. A. (2026). Toward sustainable Islamic banking: Linking Maqasid al-Shariah and financial performance through the quadruple bottom line. *Asian Journal of Economics and Banking*, *10*(2), 223-256. https://doi.org/10.1108/AJEB-08-2025-0106

Heydarimanesh, S. F., Feizi Chekab, G. N., & Pasban, M. R. (2024). A Legal-Economic Model of Corporate Social Responsibility in Iran. *Urban Economics and Management*, *12*(47), 53-69.

Hosseini, S. A., Babaei, F., Tohidi, M., & Homayoun, S. (2024). Interrelationships and Prioritization of Corporate Sustainability Reporting Elements with Emphasis on Islamic Principles and Values. *Value and Behavioral Accounting*, *9*(17), 1-46.

Jabbari, T., Ramezani, J., & Khalilpour, M. (2025). A Framework for Corporate Governance with an Islamic-Iranian Approach and Its Role in Corporate Social Responsibility Accounting. *Management Accounting Quarterly*, *18*(64).

Khakim, U., Zarkasyi, H. F., Mas'ud, F., & Nidzom, M. F. (2024). Formulating an Islamic corporate social responsibility (I-CSR) model: Integrating Maqāṣid Sharī'ah and Iḥsān. *Journal of Islamic Thought and Civilization*, *14*(2), 263-285. https://doi.org/10.32350/jitc.142.16

Khani, S. (2024). An Introduction to Corporate Motives for Social Responsibility from the Perspective of Islamic Ethics and Their Effect on the Governance Cycle. *Applied Ethics Studies*, *14*(53), 151-175.

Lestari, I. P., Hanafi, M. M., & Wardhana, L. I. (2025). A literature review of updated Islamic corporate governance elements: Implications for Indonesia. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, *11*(1), 91-118. https://doi.org/10.21098/jimf.v11i1.2305

Musa, S., Masri, M. H., & Hamdan, M. B. (2025). Sharia supervisory board, board attributes and real earnings management in Islamic banks. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, *11*(1), 147-174. https://doi.org/10.21098/jimf.v11i1.2354

Prasetiyo, L. (2023). Formulasi prioritas program corporate social responsibility di bank syariah: Perspektif Maqasid Al-Shariah. *Etihad: Journal of Islamic Banking and Finance*, *3*(1). https://doi.org/10.21154/etihad.v3i1.6283

Radin, D. N., Shaharuddin, N., Bujang, I., & Rijanto, I. F. (2024). The interaction of Maqasid Al-Shariah in the relationship between ESG and firm financial performance. *ASEAN Journal on Science and Technology for Development*, *41*(2), 14. https://doi.org/10.61931/2224-9028.1580

Taftian, A., Mansouri Mohammadabadi, F., & Hemmati, A. (2026). The Effect of Islamic Corporate Social Responsibility on the Relationship between Determinants of Creative Accounting and Corporate Financial Reporting Quality. *Innovation and Creativity in Human Sciences*, *16*(61), 1-24.

Wang, Y., Albitar, K., & Chbib, I. (2024). Connecting the dots: A systematic review of corporate social responsibility, information asymmetry, and economic implications. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, *31*(5), 5012-5031. https://doi.org/10.1002/csr.2843

Wulandari, L. A., Paulus, H., Melzatia, S., Oktris, L., & Akbar, T. (2026). Maqashid sharia and corporate sustainability under financial vulnerability. *Indonesia Auditing Research Journal*, *15*(1), 75-84. https://doi.org/10.35335/arj.v15i1.640

E-ISSN: 3041-8933